

İnsan hakları ve interseks kişiler

Tematik rapor

COMMISSIONER
FOR HUMAN RIGHTS

COMMISSAIRE AUX
DROITS DE L'HOMME

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

İnsan hakları ve interseks kişiler

Avrupa Konseyi İnsan Hakları
Komiseri tarafından yayımlanan
tematik rapor

Bu çalışmada ifade edilen görüşler yazara aittir ve Avrupa Konseyi'nin resmi politikasını yansıtmaz zorunluluğu söz konusu değildir.

Bu belgenin yeniden üretimi ya da tamamıyla veya kısmen çevrilmesi ile ilgili her türlü talep İletişim Müdürlüğüne (Directorate of Communication, F-67075 Strasbourg Cedex ya da publishing@coe.int) iletilmelidir. Bu belge ile ilgili diğer her türlü yazışma İnsan Hakları Komiserliği ile yapılmalıdır.

Tematik raporlar, İnsan Hakları Komiseri tarafından günümüzdeki önemli insan hakları konuları üzerine düşüncelerin gelişimine ve tartışmalara katkıda bulunmak üzere yayımlanmaktadır. Bunların çoğunda, tespit edilen endişe verici konuların ele alınması üzerine İnsan Hakları Komiseri'nin tavsiyeleri de yer almaktadır. Bu uzman raporlarında ifade edilen görüşler İnsan Hakları Komiseri'nin tutumunu yansıtmayabilir.

Tematik raporlara, İnsan Hakları Komiseri internet sitesinden ulaşılabilir: www.commissioner.coe.int
Kapak ve diğer fotoğraflar: © "Visibly Intersex" dizisinden Del La Grace Volcano

Kapak: Belge ve Yayın Hazırlama Bölümü (SPDP)

Düzen: Jouve

© Avrupa Konseyi

İlk baskı: Nisan 2015 İkinci baskı: Eylül 2015

Haziran 2017'de Avrupa Konseyi'nde tekrar basılmıştır.

© Kaos GL Derneği, Aralık 2018, Ankara, Türkçe Basım

Ayrıntı Basımevi, Ostim-Ankara, Sertifika No: 13987

Türkçe çeviri : Işıl Demirakin

Editör : Murat Köylü

Ayrıntı Basımevi, Ostim-Ankara, Sertifika No: 13987

Bu kitabın kaynağı Avrupa Konseyi'dir ve Avrupa Konseyi'nin izni ile yayımlanmıştır. Bu çeviri Avrupa Konseyi ile birlikte düzenlenmiştir ancak tüm sorumluluk, çeviren kuruluş olan Kaos GL Derneği'ne aittir.

Text originated by, and used with the permission of, the Council of Europe. This translation is published by arrangement with the Council of Europe, but under the sole responsibility of the translator.

English edition: Human Rights and Intersex People

Council of Europe Publishing

Bu kitap, Norveç Büyükelçiliği'nin destekleri ile Kaos GL tarafından Türkçe'ye çevrilmiş ve basılmıştır. Bu, yayın içeriğinin Norveç Büyükelçiliği'nin resmi görüşünü yansıttığı anlamına gelmez.

Norwegian Embassy

Teşekkür:

Bu tematik rapor, Uluslararası Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans ve İnterseks Derneği Avrupa Bölgesi (ILGA-Europe) eski Politika Direktörü ve Sosyal Uyum, İnsanlık Onuru ve Eşitlik için Avrupa Komitesi Bürosu (CDDECS) üyesi Silvan Agius tarafından hazırlanmıştır.

İçindekiler

KISALTMALAR LİSTESİ	5
ÖZET	7
İNSAN HAKLARI KOMİSERİ'NİN TAVSİYELERİ	9
1. BÖLÜM - GİRİŞ	13
1.1. İnterseks kişileri anlamak	13
1.2. İnterseks kişilerin çeşitliliği	15
1.3. Günümüzdeki bilgi düzeyi	16
2. BÖLÜM - İNTERSEKS KİŞİLERİN TIBBİLEŞTİRİLMESİ	19
2.1. Yeniden cinsiyet atanması	19
2.2. Tıbbi sınıflandırmada interseks	22
2.3. Ebeveyn Rızasının Alınması	23
2.4. Değişen bakış açısı	25
3. BÖLÜM - İNSAN HAKLARINDAN YARARLANMA	29
3.1. İnsan haklarının evrenselliği	29
3.2. Tehdit altındaki başlıca insan hakları	30
3.3. Uluslararası örgütlerin yeni tutumu	34
BÖLÜM 4 - CİNSİYETİN VE TOPLUMSAL CİNSİYETİN YASAL OLARAK TANINMASI	37
4.1. Cinsiyetin doğum belgesine kaydedilmesi	37
4.2. Resmi cinsiyetin saptanmasında esneklik	38
4.3. Kimlik belgelerinde ikili olmayan cinsiyet belirteci	40
5. BÖLÜM - AYRIMCILIK YASAĞI VE EŞİT MUAMELE	43
5.1. Ayrımcılık deneyimi	43
5.2. Ayrımcılık ve şiddete karşı mevcut yasal çerçeve	44
5.3. Farkındalık artırma, sosyal içerme ve destek hizmetleri	46
6. BÖLÜM - ADALETE ERİŞİM VE HESAP VEREBİLİRLİK	49
6.1. Yeni gelişmekte olan ulusal hukuk içtihadı	49
6.2. Ulusal insan hakları yapıları	50
6.3. Geçmişten gelen acılar konusunda hesap verebilirlik	51
6.4. Gelecekte insan haklarına uyum için teminat vermek	51
NOTLAR	53

Kısaltmalar Listesi

AB	Avrupa Birliği
ABAD	Avrupa Birliği Adalet Divanı
ADÖ	Amerikan Devletleri Örgütü
ADS	Androjen duyarsızlık sendromu
AIC	Advocates for Informed Choice (Bilgilendirilmiş Tercih için Savunucular)
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKPM	Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi
APA	Amerikan Psikoloji Derneği
BMİHK	BM İnsan Hakları Konseyi
BMMYK	BM Mülteciler Yüksek Komiserliği
CEDAW	Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
CESCR	BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi
CGB	Cinsel gelişim bozuklukları
ÇHS	Çocuk Hakları Sözleşmesi
CKB	Cinsel kimlik bozukluğu
D	Dışı
DSM	Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
E	Erkek/Eril
EQUINET	Avrupa Eşitlik Kurumları Ağı
FIFA	Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği
FRA	Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı
FRANET	Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı Çokdisiplinli Araştırma Ağı
GATE	Global Action for Trans Equality (Trans Eşitliği için Küresel Eylem)

IAAF	Uluslararası Atletizm Federasyonları Birliği
IACHR	Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu
ICAO	Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü
ICCPR	Medeni ve Siyasi Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşme
ICD	Uluslararası Hastalık Sınıflandırması
ICESCR	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşme
ICJ	Uluslararası Hukukçular Komisyonu
İGM	İnterseks genital mutilasyonu
İHEB	Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
ILGA	Uluslararası Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans ve İnterseks Birliği
IOC	Uluslararası Olimpiyat Komitesi
K	Kadın
KAH	Konjenital adrenal hiperplazi
LGBTİ	Lezbiyen, gey, biseksüel, trans ve interseks
NEK-CNE	İsveç Ulusal Biyomedikal Etik İstişare Komisyonu
OHCHR	BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği
OII	Uluslararası İnterseks Örgütü
STÖ	Sivil Toplum Örgütü
UİHY	Ulusal İnsan Hakları Yapısı
WPATH	Dünya Trans Sağlığı Profesyonel Örgütü
X	İnterseks/tanımsız

Özet

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin (ç.n.: sex and gender) yalnızca iki seçenek üzerinden sınıflandırılması toplumumuzun iliklerine işlemiştir ve etrafımızdaki dünyayı anlayıp düzenlememizde temel oluşturur. Tüm insanlığın 'K' (kadın) ve 'E' (erkek) olarak iki kategoride sınıflandırılması ve bu kategorilerin kimlik belgelerindeki kullanımlarıyla pekiştirilmesi, bu sınıflandırmaya uymayan kişileri insan hakları ihlalleriyle karşı karşıya bırakır. Bunlar arasında, interseks kişiler özellikle hassas bir konumdadır.

Varsayılan ikili cinsiyet ayrımına dayalı kalıpların yanı sıra erkek ve kadın olarak adlandırılan bedenleri temel alan tıbbi standartlar, interseks kişilerin sürekli olarak maruz bırakıldığı cerrahi ve tıbbi müdahalelerin kurumsallaşmasına yol açmıştır. Bu durum, operasyonların tıbben gerekli olmayıp yalnızca kozmetik kriterlerle uygulandığı veya ilgili bireylerin operasyon öncesinde fikirlerine başvurulmadığı veya bilgilendirilmediği şartlarda bile geçerlidir. İnterseks bedenler etrafındaki utanç ve gizlilik perdesi bu uygulamaların onlarca yıldır süregelmesine neden olurken, tehdit altındaki insan hakları meseleleri büyük ölçüde göz ardı edilmiştir.

Günümüzde bile, Avrupa toplumu, interseks kişiler gerçeğinin farkında olmaktan uzaktır. Fakat artan sayıda interseks gruplarının ve bireysel aktivistlerin öncü girişimleri sayesinde, insan hakları topluluğu ve uluslararası örgütler konu hakkında giderek daha çok bilinçlenmekte ve insan hakları standartlarının bu konudaki kaygıları ele alması doğrultusunda çalışmaktadır.

Mayıs 2014'de, İnsan Hakları Komiseri, interseks kişilerin karşılaştığı insan hakları sorunlarının altını çizen, 'Oğlan mı kız mı kişi mi – Avrupa'da interseks kişiler yok sayılıyor' başlıklı bir İnsan Hakları Notu yayımladı. Okumakta olduğunuz bu kitapçık, daha ayrıntılı bir rehber rolü üstlenip Komiser'in konu hakkındaki tavsiyelerini ortaya koymaktadır. Hükümetleri ve uygulamacıları/doktorları, dünya çapında bu alandaki iyi uygulamaların yanı sıra, güncel etik ve insan haklarını ilgilendiren gelişmeler hakkında bilgilendirmektedir. Belgenin yazıya dökülmesinin öncesinde interseks aktivistleri ile hukuk ve tıp dalındaki uzmanların fikirlerine başvurulmuştur.

İnterseks kişilerin durumlarını anlamak ve gereken müdahaleleri yapmak yönünde birçok olumlu adım atılmıştır. İnterseks kişilerin beden bütünlüğüne dönük ihlallere gönderme yapan, kısırlaştırma üzerine Birleşmiş Milletler'in (BM) kuruluşlar arası açıklamasının kabul görmesi, tıbbi ve insan haklarına dayalı yaklaşımların birleştirilmesi açısından bir dönüm noktası oluşturmuştur. Tıpta etiği hedefleyen ulusal kurullar tarafından interseks meselelerini konu alan raporlar yayımlanması, karşılaşılan sorunlar hakkında bilinçlenme konusunda katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda, eşit muamele mevzuatı reformları aracılığıyla, interseks kişileri ayrımcılığa karşı

korumada faydalı girişimlerde bulunulmuştur. Ancak, bu olumlu gelişmeler halen istisna teşkil etmektedir. İnterseks kişilerin insan haklarından daha fazla yararlanabilmesi konusu acil ihtiyaç konumunu korumaktadır.

Bu kitapçık, iki yönlü bir eylem planı geliştirilmesini teşvik etmeyi hedeflemektedir. Bir taraftan, bireyin özgür iradesiyle ve tam olarak aydınlatılmış onamı aranmadan veya zorla yapılan tıbben gereksiz 'normalleşme' operasyonlarının üye ülkeler tarafından sonlandırılması çağrısında bulunmaktadır. Öte taraftan, interseks kişilere karşı ayrımcılığı önleme, cinsiyetlerinin resmi belgelerde uygun biçimde kabul görmesi ve adalete erişim konularında olası çıkış yolları ortaya koymaktadır.

İnsan Hakları Komiseri'nin Tavsiyeleri

1. Üye Devletler, zorla ya da söz konusu kişinin tam aydınlatılmış onamı olmaksızın yapılmaları halinde, geri dönüşü olmayan genital cerrahi ve kısırlaştırma dâhil, interseks kişilerin tıbbi açıdan gereksiz "normalleştirilme" tedavilerini sona erdirmelidir. Cinsiyet atama tedavisi, özgür ve tamamıyla aydınlatılmış onamlarını ifade edebilecekleri bir yaşta olan interseks kişilere sunulmalıdır. İnterseks kişilerin cinsiyet atama tedavisi görmeme hakkına saygı gösterilmelidir.
2. İnterseks kişilere ve ailelerine akran desteğini de içeren disiplinler arası danışmanlık ve destek sunulmalıdır. İnterseks kişilerin sağlık kayıtlarına erişimleri sağlanmalıdır.
3. Cinsiyet özelliklerindeki farklılıkları hastalık kategorisine alan ulusal ve uluslararası tıbbi sınıflandırmalar gözden geçirilerek interseks kişilerin olabilecek en yüksek sağlık standardına ulaşma hakkı dâhil insan haklarını etkili biçimde kullanmalarını sağlayacak engeller ortadan kaldırılmalıdır.
4. Üye devletler, interseks kişilerin kendi kaderlerini tayin hakkını tanımanın yanı sıra doğum belgeleri, nüfus kayıt belgeleri, kimlik belgeleri, pasaportlar ve diğer resmi kişisel belgelerinin hızla çıkarılması yoluyla interseks kişilerin kanun önünde tanınmasını kolaylaştırmalıdır. Resmi belgelerde cinsiyetin/cinsiyet kimliğinin atanması veya yeniden atanmasında esnek usuller getirilirken belirli bir kadın ya da erkek ibaresinin kullanılmaması olanağı da sağlanmalıdır. Üye devletler resmi belgelerde cinsiyet belirteçlerinin kullanılmasını zorunlu kılma konusunda orantılılık ilkesini gözetmelidir.
5. Eşit muamele ve nefret suçu ile ilgili ulusal mevzuat interseks kişileri koruma altına alacak biçimde gözden geçirilmelidir. Cinsiyet özellikleri (ç.n.: *sex characteristics*), eşit muamele ve nefret suçu ile ilgili mevzuatta özel bir temel olarak yer almalı veya en azından cinsiyet/toplumsal cinsiyet temeli (ç.n.: *sex/gender*), cinsiyet özelliklerini ayrımcılık yasağı kapsamına alacak biçimde uzmanlarca tanımlanmalıdır.
6. Kamu denetçileri, eşitlik kurumları, insan hakları komisyonları ve çocuklar için çalışan kamu denetçileri benzeri ulusal insan hakları yapıları çocuklar dâhil interseks kişilere ulaşma konusunda etkin olmalıdır. Yetki alanlarında, interseks kişilerle ilgili meseleler hakkında çalışma ve bu kişilere mağdur desteği verilmesi açıkça yer almalıdır. İnterseks kişilerin adalete erişimlerinin kolaylaştırılması gerekmektedir.

7. Üye devletler, farklı ortamlarda bulunan interseks kişilerin durumları ve insan hakları açısından korunma gereksinimleri hakkında araştırma yapmalıdır. İnterseks kişilerin karşılaştıkları sorunlar hakkında toplum bilincinin artırılması ve mesleki eğitimlerin iyileştirilmesi konularında acil bir ihtiyaç söz konusudur. İnterseks kişilere ve onları temsil eden örgütlere, kendileri hakkında yapılan araştırmalara ve insan haklarını kullanmaları konusunda iyileştirici tedbirlerin geliştirilmesine etkin olarak katılma olanağı sağlanmalıdır.
8. İnterseks kişilerin geçmişte yaşamış olduğu insan hakları ihlalleri araştırılmalı, resmi olarak tanınmalı ve çözüme kavuşturulmalıdır. Gelecekte insan haklarına uyulmasının sağlanması için etik ve mesleki standartlar, hukuki teminatlar ve yargısal denetim yolları güçlendirilmelidir.

1. Bölüm

Giriş

1.1. İnterseks kişileri anlamak

Bir bebek doğduğunda, alışlageldiği üzere, 'Oğlan mı, kız mı?' sorusu defalarca tekrarlanır. Yüzye zararsız görünen bu soru, aslında toplumumuzda cinsiyet ve toplumsal cinsiyet sınıflandırmasının ne kadar önemli olduğuna ve insan cinsiyetinin iki seçenekli bir yaklaşımla nasıl kategorize edildiğine işaret eder. Cinsiyetleri birbirini dışlayan iki gruba ayırmakta kullandığımız katı sınırların doğada başka örneği olmadığını göz önüne alınırsa, bu aynı zamanda cinsiyet anlayışımızdaki yetersizliği gösterir.¹

Doğumda saptanan cinsiyet, yenidoğan için hukuki ve sosyal bir gerçeklik haline gelip hayat boyu peşini bırakmaz. Yeni birey büyürken, ergenlik devresini yaşarken ve giderek bir yetişkine dönüştükçe, çoktan karara bağlanmış olan cinsiyetinin 'normal' dışavurumu olarak kendinden belli tavır, davranış ve ilgi alanları geliştirmesi beklenir. Aynı zamanda bu cinsiyet nüfus belgelerinde 'erkek' veya 'kadın'a karşılık gelen harfler (yani 'E' ve 'K') veya renklerle, ve hatta bazı ülkelerde olduğu gibi sosyal güvenlik numaralarının tek ve çift oluşuyla kodlanacaktır. Cinsiyete işaret eden semboller, cinsiyet ayırımına tabi tutulan tesislerin hangilerinin bu bireyin kullanımına açık olduğunu, hangilerinin olmadığını gösterecektir. Benzeri şekilde, kişinin yaşamı boyunca karşısına çıkacak çeşitli belgeler ve formlar, onu belli hizmet ve haklara ulaşmak için beyan edilen kişisel bilgiler arasında 'erkek' ve 'kadın'a karşılık gelen ibareleri seçmeye zorlayacaktır.

Sınıflandırma kriteri olarak cinsiyete verilen önem insanların çoğu açısından herhangi bir zorluk yaratmasa da, 'erkek'/'kadın' ikiliğinde kendine kolayca yer bulamayan bireyler açısından ciddi sorunlar yaratır. Bunun nedeni, toplumun genelde bir insanı cinsiyetine gönderme olmaksızın tanımamasıdır. Sonuçta, interseks ve trans kişilerin insan haklarından yararlanabilmesi güncel kuralların cinsiyet temelli sınırlarının özellikle etkisinde kalmaktadır.²

Bu noktada, interseks ve trans kişilerin farkının altını çizmekte fayda vardır³:

İnterseks kişiler, sözde erkek ve kadın bedenlerine ilişkin kromozomlar, üreme organları ve anatomik cinsiyet üzerinden belirlenen tıbbi normlara göre sınıflandırılmayan kişilerdir. Anatomik farklar; kas kütlesi, kıl dağılımı ve genel görüntü gibi ikincil özelliklerde veya dâhili ve harici üreme organları ve/veya kromozom ve hormon yapısı gibi birincil özelliklerde göze çarpar.⁴

Farkların arasında, cinsiyet kromozomlarının sayısı ve sıralanışı (örnek olarak XXY veya XO), cinsiyet hormonlarına verilen farklı doku tepkileri (örneğin tek bir yumurtalık ve tek bir testisin varlığı veya hem yumurtalık hem testis dokularını içeren gonadlar) veya farklı bir hormonal denge olabilir. Bazı interseks kişilerin üreme organları erkek veya dişi tanımlarına uymaz, böylece bu bireylerin interseks olduğu doğumda kolaylıkla tespit edilebilir. Fakat diğerleri açısından bu tespit ancak ergenlik sırasında ve hatta daha geç aşamalarda yapılabilir (adet görülmemesi veya fiziksel gelişimin sanılan cinsiyetle bağdaşmaması örneklerinde olduğu gibi). Genelde durumlarından kaynaklanan gerçek tıbbi sorunlarla karşılaşmalarına rağmen, interseks kişiler, çoğunlukla çok genç yaşlarda, fiziksel görüntülerini iki cinsiyetten birine uydurabilmek uğruna, tam aydınlatılmış onamları aranmadan sürekli olarak tıbbi ve cerrahi müdahalelere maruz bırakılırlar.

Diğer yandan, trans kişiler, toplumun onlardan baştan saptanmış olan cinsiyetleriyle ilgili beklentileriyle bağdaşmayan, doğuştan gelen özlerindeki cinsiyet kimliklerini dışa vurur ve özellikle beden, görüntü ve tavırlarını cinsiyet kimlikleriyle uyusturmak adına giriştikleri geçiş sürecini başlatma kararını almalarının ardından sıklıkla türlü biçimlerde ayrımcılıkla karşı karşıya kalırlar.⁵

Kısacası, cerrahi operasyonlar ve cinsiyet değişimi amaçlı diğer tıbbi müdahaleler sonucu, onlar adına önceden kararlar verildiği için, interseks kişiler fiziksel bütünlükleri üzerindeki haklarının yanı sıra kendi cinsiyet kimliklerini belirleme yetisinden de yoksun kalırlar. Ayrıca, bu müdahaleler çoğunlukla fiziksel ve psikolojik durumlarında bozulmaya yol açıp, hayat boyu izler bırakacak kısırlaşma, ciddi boyutta yara izleri, idrar yolu enfeksiyonları, cinsel duyarlılığın azalması veya tamamen yok olması, doğal hormonların ortadan kalkması, ilaç bağımlılığı ve kişiliklerinin tecavüze uğradığına dair derin bir duygu durumunu da kapsayan olumsuz etkiler yaratır.

İnterseks kişilerin toplum içindeki görünmezliği diğer ciddi bir sorundur. Henüz çok küçükken üzerlerinde uygulanan operasyon ve tedavilerden çoğunlukla habersiz olmalarının da etkisiyle, hayat tecrübeleri genelde bir gizem ve utanç perdesiyle kaplanır. Tıbbi kayıtlarının yanı sıra, çocukluk fotoğrafları ve diğer anılar da dâhil olmak üzere kişisel geçmişlerine erişimde genelde aşılması güç engellerle karşılaşılır. Yaşamın ileri safhalarında farkına varılan interseks kişiler de, özgür ve aydınlatılmış onamları olmadan, çocukken keşfedilen interseks kişilerle aynı derecede saldırgan ve kişiliklerini ihlal eden muameleye maruz kalırlar.⁶

Güçlü bir damgalanma ve toplumsal dışlanma korkusu interseks kişileri, cinsiyetlerinin ayırdına vardıktan sonra bile, saklandıkları köşelerinde kalmaya iter. Bunun ötesinde, konu hakkında neredeyse hiç bilgilendirilmediği için, toplum interseks kişilerin varlığından büyük ölçüde habersizdir. Sonuç olarak, yıllar boyunca interseks kişilerin esenliğine doğrudan etkisi olan insan hakları sorunları ya meçhul kalmış ya da görmezden gelinmiştir. Çektikleri eziyet hakkında bilinçlenme yalnızca son zamanlarda çeşitli insan hakları toplantılarıyla artmıştır. Ancak durumları daha geniş bir insan hakları topluluğu tarafından acil bir mesele olarak kabul görmeyi halen beklemektedir.

Bu yeni oluşan bilinçlenme kısmen, interseks insan hakları savunucularıyla bazıları 1990'larda ortaya çıkan kişisel gelişim ve hasta desteği örgütlerinin öncü çalışmalarına, ve lezbiyen, gey, biseksüel ve trans (LGBT) hareketinin interseks meselesine

giderek artan ilgisine bağlanabilir. Örneğin, Uluslararası Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans ve İnterseks Derneği'nin (ILGA) sorumluluk alanı 2009'daki genel kurultayında interseks sorunlarını da içine almak üzere genişletilmiştir. Bunun ardından, ILGA-Avrupa ve interseks organizasyonlarının ortak girişimiyle yıllık bir Uluslararası İnterseks Forum'u düzenlenmeye başlanmıştır ve bu 2011 yılından beri dünyanın her yanından interseks aktivistlerine, sorunlarını tartışmak ve bu hareketin amaç ve taleplerini yapılandırmak için güvenli bir liman sağlamaktadır. Belli sayıda ulusal ve yerel interseks (veya interseksi kapsayan) örgütlenmeler varlığını korumakta, benzeri gruplar son yıllarda sayıca ve katılım olarak büyümektedir.⁷

1.2. İnterseks kişilerin çeşitliliği

Tüm interseks kişileri, erkek ve kadına paralel görülebilecek bir 'üçüncü cinsiyet' olarak, ortak yeni bir kategori altında aynı çuvala doldurmaktan kaçınmak önemlidir. Böyle bir sınıflandırma, interseks kişiler arasındaki muazzam çeşitlilik yüzünden, ve kendini kadın veya erkek olarak tanımlayan birçok interseks kişinin yanı sıra kendini her ikisi veya hiçbiri olarak da gören bireylerin varlığı dolayısıyla yanlış olur. Aslına bakılırsa, interseks, kendince ayrı bir tip olmak yerine, 'cinsiyet özelliklerinde çeşitlilik gösteren' bireyleri altında toplayan genel bir terimdir. Kendi cinsiyet kategorilerinin tıbbi normlarına uyan kadın ve erkeklerin de cinsel anatomisinde şaşırtıcı olmaktan uzak bir dizi farkın varlığından anlaşılacağı üzere, bu çeşitlilik interseks kişilere özel bir durum değildir.

Yirminci yüzyılın başlarında 'interseks' kelimesi bilimsel ve tıbbi bir terim olarak yerleşmeden önce, 18. ve 19. yüzyılda tıpla uğraşanlar arasında yaygınlıkla 'hermafrodit' terimi kullanılıyordu. Cinsel gelişim bozukluklarının (CGB) tıbbi sınıflandırması geliştirilmeden önce, interseks özelliklerindeki farklılıklar değişik kategoriler altında sınıflandırılıyordu. Bunların en yaygınları; konjenital adrenal hiperplazi (KAH), androjen duyarsızlık sendromu (ADS), gonadal disgenezi, hypospadias, ve XXY (Klinefelter sendromu) veya XO (Turner sendromu) örneklerinde olduğu gibi olağandışı kromozom sıralanmalarıydı. 'Gerçek hermafroditler' olarak yapılan adlandırma ise yumurtalık ve testis kombinasyonlarına sahip kişileri tanımlıyordu.⁸

Önemle altını çizmek gerekirse, cinsiyet özelliklerindeki farklılıklar, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğinden, her ne kadar bu üç katman bireyin kişiliğinin oluşmasında aralarında etkileşerek rol oynasa da, farklıdır. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin (OHCHR) Özgür & Eşit (Free & Equal) kampanyasının belirttiği gibi, 'İnterseks kişilerin deneyimlediği cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği yelpazesi interseks olmayanlarla aynıdır.' Bu bağlamda, interseks kişilerden 'intercinsel' olarak bahsetmek, interseks cinsel özellikleriyle cinsel yönelimleri arasında ilişki bulunmadığından, yanlıştır. Aynı şekilde, interseks kimlikle veya kişinin kendini algılamasıyla ilgili bir mesele değil bilhassa bedenin fiziksel yapısıyla ilişkili olduğundan, 'interseks kimliği'nden bahsetmek de yanlıştır.⁹

İnterseks kişilerin deneyimleriyle LGBT kişilerin yaşadıkları arasındaki bağlantı, maruz kaldıkları ayrımcılığın arkasında genelde homofobik ve/veya transfobik güdülerin bulunmasıdır. Örneğin: 'Ebeveynlerin intersekse cephe almasının ardında ... aynı cinsiyete ilgi duymaya ve cinsiyet uyumsuzluğuna dair önyargılar saklı olabilir.' Denebilir ki, daha geniş LGBTİ topluluğunun karşılaştığı insan hakları ihlallerinin

altında çoğunlukla toplumun iliklerine işlemiş olan cinsiyet ikiliği yatar. Bu durum özellikle, heteroseksüelliğe (heteronormativite) ve doğumda saptanan cinsiyete uygunluğa (cisnormativite) üstün ve normal bir konum atfeden önyargısal varsayımların eşliğinde daha da geçerlidir. Bahsi geçen ikiliğin kadın ve erkek için izin verilen dış görünüş ve görevlerdeki basmakalıp ayrımlarda ve ikisi arasına giren hukuki ve/veya sosyal mesafede somutluk kazanması, insan hakları ihlallerinin temelindeki nedenleri sezmede yardımcı olabilir.¹⁰

Her ne kadar temelde farklı olsalar da, ayrımcılık konusundaki ortak deneyimleri göz önüne alındığında, interseks topluluğu çoğunlukla LGBTİ şemsiyesi altında yer bulur. İnterseksin dâhil edildiği bu kısaltmanın kullanımı Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası kurumlar tarafından benimsenmiştir.¹¹

İnterseks kişiler, aralarında engelli bireyler ve üreme organları kesilmiş veya sakatlanmış bireyler de olan diğer azınlıklarla bazı insan hakları sorunlarını paylaşır. Engelli bireylerin korunmasını hedefleyen hukuki çerçeve, uluslararası düzeyde oturmuş ve birçok ülkede geniş kapsamlı olarak ele alınmış olduğundan, interseks kişilerin haklarını korumada veya ilgili hukuki düzenlemelerinin yapılmasında yararlı olabilir.¹²

Üstelik belli bir grubun sayısal boyutunun o gruptakilerin insan haklarına erişimiyle ilişkisi olmamalıysa da, interseks kişilerin düşünlüğünden daha yaygın olduklarının altının çizmekte yarar vardır. Doğum sırasında interseks olarak saptanan bebek sayılarını temel alan bir sağlık uzmanı, istatistikleri 1500 ila 2000'de 1 olarak ifade etse de, birçok kişi ilk bakışta anlaşılması güç cinsel farklılıklarla doğar. Ancak bu kişiler, yine de tıbben kadın ve erkek standartlarının dışında kaldığından, daha ileri aşamalarda tıbbi müdahalelere maruz kalabilir. Anne Fausto-Sterling, yaygınlık konusundaki araştırması için tıp kaynaklarını tararken, insan doğumlarının %1.7'sinin interseks olduğu sonucuna varmıştır.¹³

1.3. Günümüzdeki bilgi düzeyi

İnterseks meseleleri üzerine insan hakları bilgi tabanı konusunda büyük boşluklar vardır. Bugüne değin, birçok Avrupa ülkesinde ve dünyada, interseks kişilerin hukuki ve sosyal konumları hakkında çok az bilgi mevcuttur. Bu nedenle, Avrupa Konseyi bünyesinde alınan ve interseks meselelerini kapsayan ilk kararın üye ülkeleri 'interseks kişilerin durumu hakkında bilgi artırma amaçlı daha çok araştırma yapmaya' davet etmesi şaşırtıcı değildir.¹⁴

Bilgi boşluğu konusuna eğilmek için, AB Temel Haklar Ajansı (FRA), 2010 tarihli LGBT kişiler üzerine hukuki karşılaştırmalı raporlarının güncellenmesi ışığında, AB üye ülkelerindeki interseks kişilerin durumunun bazı yönleriyle ilgili araştırmalar yürüttü. O araştırmaların 2015'de yayımlanacak olan sonuçlarının, Avrupa düzeyindeki ve ulusal düzeydeki politika belirleyiciler için konu hakkındaki ilk karşılaştırmalı veri kümesini oluşturması beklenmektedir. Ele alınan iki konu, interseks kişilerin ayrımcılık karşıtı mevzuat kapsamına alınması ve interseks kişilere uygulanan cerrahi ve tıbbi müdahalelerin ulusal çerçevede kontrol altına alınmasıdır. FRA tarafından sağlanan verilerin bir kısmı bu kitapçıkta dile getirilmektedir.¹⁵

İnterseks kişilerin insan hakları söz konusu olduğunda, Yeni Zelanda ve San Francisco insan hakları komisyonlarının öncü çalışmalarının özellikle interseks kişilerin kendi ağızlarından anlattıkları hayat tecrübelerine erişim sağlamasının yanı sıra, tekrarlayan insan hakları sorunlarına işaret etmek konusundaki yararına dikkat çekmek gerekir.

Benzer şekilde, Almanya ve İsviçre etik komisyonları tarafından yayımlanan görüşlerin yanında Avustralya Senatosu'nun konu hakkındaki araştırması, etik sorunların ve olası çözümlerin belirlenmesi açısından son derece önemli kaynaklardır.¹⁶

İnterseks kişilerin karşılaştığı ayrımcılık ve diğer insan hakları ihlallerinin politik ve hukuki çerçevede uygun biçimde ele alınmasını sağlamak için daha derinlemesine araştırmalara acil ihtiyaç vardır ve böyle araştırmalar teşvik edilmelidir.

İnsan Hakları Komiseri, bu kitapçığın hazırlanması sürecinde hem veri toplamada hem de insan haklarını koruma çabalarında topluluğun en baştan katılımını sağlama umuduyla, interseks kişilerin görüşlerine başvurmuştur. Buna ek olarak, Komiser; hukuk, sosyal bilimler ve pediatri gibi farklı dallara mensup ve insan haklarını temel alan yaklaşımları tercih eden uzmanların da fikirlerini almıştır.

2. Bölüm

İnterseks kişilerin tıbbileştirilmesi

2.1. Yeniden cinsiyet atanması

1 9. yüzyılda, bilim insanlarının eşcinselliğin “cinselliğin tersyüz edilmesinin” sonucu olduğuna inandığı zamanlarda, hermafroditler potansiyel olarak eşcinsel veya “tersyüzler” olarak görülüyordu. O zamanlarda batı toplumlarında eşcinselliğe gösterilen kökü derine inen olumsuz yaklaşımların ışığında, interseks kişilerin “atipik” cinsiyetlerini “düzeltme” arzusu, onların yüksek yararı ve esenliği konusunda içten bir kaygıdan ziyade, kaba bir eşcinselliği önleme ve muğlaklığın kökünü kazıma hırısından kaynaklanmaktaydı.

İnterseks kişilere yeniden cinsiyet atanması veya cinsiyetlerinin “düzeltmesi” konusunda güncel yaklaşımların kökü, cinsiyet farklılıkları, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine özel olarak önem verilen 1950’li yılların bilimine dayanmaktadır. Johns Hopkins Üniversitesi’nden John Money ve çalışma arkadaşları, Joan ve John Hampson, çalışmalarını cinsiyet kimliği ve cinsiyetin biyolojisi üzerine yoğunlaştırmıştı. İnterseks kişilerle ilgili araştırmalarının kaynağı, iki cinsiyetin ‘normal’ gelişim kalıplarına duydukları ilgiden ileri gelmekteydi. Gonadlar, hormonlar ve kromozomların otomatik olarak çocuğun “cinsiyet rolünü” belirlemediği, ve bu nedenle “karma cinsiyetli çocukların” erken yaşta “uygun cinsiyete” atanabileceği ve yerinde davranışsal müdahaleler ile o cinsiyet rolünde yetiştirilebilecekleri sonucuna vardılar. Money bu tip cinsiyet atamalarında en iyi sonuçların iki yaşını geçmemiş bebekler üzerinde alınacağına inanmaktaydı.¹⁷

Money karanlık şöhretini David Reimer vakasındaki müdahalesi sonucu daha da artırdı. Asıl adı Bruce olan bu oğlan, penisi acemice yapılan bir sünnet esnasında kaza sonucu yanınca, 22 aylıktan başlayarak bir kıza (Brenda) dönüştürülmüş ve o şekilde büyütülmüştü. Money vakayı baştan bir başarı olarak öne sürdü, ve on yıl boyunca yıllık aralıklarla vakayı izlemeye devam etti. Bu zaman zarfında, cinsiyetin şekillendirilebileceğine olan inancı doktorlar ve tıp insanları arasında baskın görüş haline geldi ve cinsiyet belirleme amaçlı operasyonların artan popülaritesine yol açtı. Ancak Reimer ergenlik çağında erkek haline geri dönüş yaptı. Bu geri dönüş, giymeye zorlandığı elbiseler ve kendisine verilen östrojene karşın, hiçbir zaman kendini dışı olarak hissetmediğine işaret etmekteydi. Başından geçen bu deneyimin derin psikolojik travmasının yarattığı baskı sonucu, 2004’te 38 yaşında intihar etti.

David vakasının ancak 1997 yılında ortaya çıkan hazin sonuna rağmen, Money'in teorisi interseks tedavisi amacı güden tıbbi yöntem üzerinde aşırı etkili olmuştur, bugüne değin interseks yenidoğanları ilgilendiren tıbbi uygulamalarda yol gösterici rol oynamaktadır. Bu alandaki baskın tıbbi görüş, belirsiz cinsiyetin düzeltilerebileceği ve düzeltilmesi gerektiği yönündedir. Gerçekten de interseks bebeklere yapılan genetal cerrahi operasyonlar, ender olarak tıbben gerekli olmalarına karşın, rutin hale gelmiştir. Çocuğun yüksek yararı ve esenliği ikinci plana atılıp, sosyal beklentileri karşılamak üzere yenidoğanın iki cinsiyetten birine atanabilme yeterliliğine vurgu yapılmaktadır. Örneğin, penisi 2 cm altında olan erkek bebekler 'çok küçük' değerlendirilmesi sonucu 'dişi olarak saptanıp dişi görüntüsüne uygun şekilde yeniden yapılanmaya tabi tutulurken', 0.9 cm üzerindeki klitorisler 'çok büyük' görülüp küçültülür. Buna ek olarak, 'işlevsel bir vajina esasen herkeste yapılabilişken işlevsel bir penis çok daha zor bir hedef oluşturduğundan', daha çok sayıda interseks çocuk dişil cinsiyete dönüştürülmektedir. CAH ve XX kromozomlarına sahip bireyler çoğunlukla interseks kabul edilmemekte, ve bu nedenle, beden bütünlükleri veya gelecekte olası erkek veya erkek/dişi ikiliği dışında toplumsal cinsiyet kimlikleri gözardı edilerek yapılan, üreme potansiyellerini koruma amaçlı belli tedavilerle dişil cinsiyete atanmakta, ya da diğer bir deyişle 'cinsiyet belirsizlikleri giderilmektedir'.¹⁸

İnterseks fetüsler de tıbbi müdahaleden paylarını almaktadır. "Belirsiz üreme organlarının, ürogenital sinus veya kovukların gelişimini, erkeksi dişiliği ve lezbijenliği" önlemek adına, XX-CAH bebekler dünyaya getirmeye yatkın annelere deksametazon verilmektedir. Bu durumu ilacın "prematüre bebeklerde aort yayında sertleşmeye ve ilkgençlik çağında glukoz metabolizmasında değişime" yol açmasına, diğer bir deyişle kalp ve şeker hastalığı risklerini artırdığına dair açık işaretler olmasına karşın geçerlidir. Bazı diğer fetüsler cinsiyet özellikleri dışında başka neden aranmadan kürtajla alınmaktadır; bazı varyasyonlarda (örneğin 47, XXY), bunların 'ciddi genetik bozuklukların' göstergesi olduğu iddia edilmesi sonucu, kürtaj oranı %88'e ulaşmaktadır.¹⁹

1950'lerden beri cinsellik ve cinsiyet çeşitliliği konusuna bakış açısında ciddi boyutta değişiklik olsa da, ameliyat sonucu zarar gören interseks kişilerin seslerinin tıp alanında çoğunlukla yadsındığı görülmektedir. 1969'da Christopher Dewhurst ve Ronald Gordon'a göre: "Ebeveynlerin acısı en fazla hayal etmeye çalışılabilir. Yenidoğanda bir çarpıklık olması ...ve bunun çocuğun cinsiyeti gibi temel bir konuyu etkiliyor olması ... akla hemen, hayatını yalnızlık ve hüsrana içinde yaşamaya mahkum, zihinsel olarak uyum sağlayamayan, umutsuz bir cinsel ucube getiren trajik bir durumdur." Buna ek olarak savunduklarına göre, "neyse ki, doğru yönetimle, olayın şoku altındaki ebeveynlerin veya özel olarak bilgisi olmayan herhangi birinin hayal ettiğinden çok daha iyi bir gelecek beklentisi söz konusu olabilir." Aynı düşünceler bugün için de geçerlidir. 2003 yılında, üreme organları muğlak bebekleri konu eden makalelerinin giriş kısmında, Low ve Hutson şöyle yazmıştır: "Genetal belirsizlik büyük olasılıkla, perinatal ölümlerin hemen ardından, yenidoğanın ana babası açısından en kahredici durumdur."²⁰

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'ne (AKPM) sunulan bir raporda, Raportör Marlene Rupperecht rutin cerrahi operasyonların ve tıbbi müdahalelerin varlığını doğrulamış, ama ileri sürülen faydalara karşı çıkmıştır:

Almanya'da çeşitli gözlemsel çalışmalar, şu ana dek her kategoriden interseks kişilerin %96'sının hormon tedavisi gördüğünü ortaya koymuştur. Araştırma konusu

kişilerin %64'ü gonadektomi, %38'i klitoris küçültme operasyonu, %33'ü vajinal operasyonlar geçirmiş, %13'ü ise idrar yollarını düzeltme operasyonuna maruz kalmıştır. Birçokları, bir dizi müdahaleye tabi tutulmuş, ve operasyon sonrası pürüzlerle karşılaşmıştır. Konu edilen tedaviler, sarsıcı etkilerinin yanı sıra, çoğunlukla, bu ilginç vakaları görmek için toplanan çok sayıda sağlık görevlisi ve tıp öğrencisine teşhir edilmek gibi, küçük düşürücü uygulamaları da içermektedir. Birçok bireyde, belirtilelerine bağlı olarak yapılan müdahaleler, zihin sağlığı ve esenlik açısından uzun vadeli etkiler yaratmıştır.²¹

Bu görüş, diğerlerinin yanında Yeni Zelanda ve San Francisco insan hakları komisyonlarının raporlarında ve 'Intersexion' belgesinde de bulunan, interseks kişilerin rızaları olmadan geçirdikleri tıbbi müdahaleler sonucu yaşadıkları sarsıcı deneyimleri belgeleyen tanıklıklarla desteklenmektedir.²²

Bu travma ve acı içeren tanıklıklar arasında, 1960'ta Almanya'da 'belirsiz dış üreme organlarıyla' doğan ve oğlan çocuğu olarak büyütülen Christiane Völling'inki de vardır. Otobiyografisinde Völling şöyle der:

Bana yaşatılan hadımlaştırma (iç testislerin alınması) ve paradoksal şekilde gerekli görülen yüksek dozda testosteron verilmesi; ani basan ateşler, depresyon, uyuma bozukluğu, erken kemik erimesi, cinselliğimin ve üreme yeteneğimin kaybolması, hadımlaştırmaya bağlı şok, tiroid bezlerinde doku bozukluğu, beyin metabolizmasında ve kemik yapımda değişiklikler, ve birçok ikincil etki ve yaralar gibi fiziksel ve zihinsel hasar ile sonuçlandı. Testosteron alımı, tipik erkek saç yapısının oluşmasına, erkeksi bir sakala, androgenlerin etkisiyle gelişen tüm kılların yok olmasına, daha önce kadınsı olan sesimin erkeksi bir tını almasına, yüz hatlarımın erkeksileşmesine ve dışı eğilimlerime karşın bir erkek anatomisinin oluşmasına yol açtı. Cerrahi operasyonla yapılan erkek üreme organları kronik idrar yolu enfeksiyonları, idrar bozuklukları ve tıkanmasının yanında yara izlerine yol açtı. Bu müdahaleler, içimden geldiği şekilde bir cinsiyete aidet duygumu ve tüm cinsel davranışlarımı kaybetmeme neden oldu.²³

Bayan Völling, başına gelenlerin farkına ancak geçirdiği müdahaleden 30 yıl sonra, 2006'da, özel durumuyla tamamen alakasız biçimde interseks meseleleriyle ilgili kendisine verilen anket sonucunda vardı.²⁴

Benzer şekilde, Tiger Howard Devore hipospadiasla ilgili olarak geçirdiği 'erkekleştirme' tedavisinden şikâyet eder; çocukluğunun ızdırıp, ameliyatlar, deri nakilleri, yalnızlık ve tecrit duygularıyla dolu olduğunu söyleyip şunu ekler: "Hala çış yapmak için oturmam gerekiyor." Onun açısından "üstten değil alttan işeyen ve bozulmamış duyulu bir penis gayet de iyi olurdu."²⁵

Dişileştirme operasyonu vajinoplasti, yani vajina ağzı oluşturulması, hem acılı hem de psikolojik açıdan iz bırakıcı olabilir. Çok küçük yaşlarda uygulandığında, yeni yapılan vajina kanal genişletici bir alet aracılığıyla açık tutulmalıdır. Bu alet genelde çocuğun annesi tarafından düzenli olarak yerleştirilir. Bu çocukluk çağı boyunca tekrarlanır, ve interseks kişilerin altını çizdiği üzere aşırı derecede acı veren ve bir çeşit tecavüze karşılık gelen bir uygulamadır. Bazı ebeveynler, çocuklarına tecavüz ediyor olma hissine kapılmaktadır. İnterseks kişilerin de ifade ettikleri gibi, uygulamaya hayatın ileri aşamalarında da devam edilmesi gerekebilir:

Ergenlik çağında, eğer 'genç kız' bir kovuk sahibi olmaya devam etmek istiyorsa, yeni operasyonlar gerekecektir. Kız artık hayatının geri kalanında, bebek yaşta alındığın-

dan kızın haberi bile olmadığı erkeklik organının bir benzeriyle, kendi kendini genişletmek durumundadır. Sağlık ekibinin, şans eseri, kişinin bedeniyle cinsiyet kimliğinin birbirine uyumunu sağladığı durumlarda bile, kız bu kargacık burgacık yapılmış bedenle cehennem azabı çekecek, çoğunlukla genişletme şanslarını bırakacak, cinsel ilişki yaşamayacak, ve en kötü durumlarda idrarını tutamamaya kadar varan idrar yolu problemleriyle karşılaşacaktır.²⁶

Ameliyatın olumsuz etkilerinin yol açtığı zihinsel baskı, kendine zarar vermeye ve intihara meyilli davranışlarla sonuçlanabilir. 2007'de yayımlanan bir çalışmanın bulgularına göre "CGB (Cinsel Gelişim Bozuklukları) olan kişilerde kendine zarar verici ve intihara meyilli tutumların ortaya çıkma oranı, fiziksel ve cinsel tacize uğramış kadınlarla aynı seviyede, ve travma yaşamamış kadınlardan oluşan bir karşılaştırma grubuna göre iki kat fazladır." Üstelik "bunlar arasında, gonadektomi geçirenlerden oluşan alt grup çok daha fazla sıkıntı yaşamakta ve özellikle daha fazla depresyonla yüzleşmektedir."²⁷

Uluslararası İnterseks Örgütü-ABD'nin (OII-USA) direktörü Hida Viloria gibi bazı interseks kişiler, tıbbi müdahaleye maruz kalmamış, ve ameliyat olmadığından söz konusu olumsuz etkileri de yaşamamıştır. Tam tersine, Viloria "hormon tedavilerini ve/veya 'düzeltme' ameliyatlarını savuşturduğu için çok şanslı olduğunu, çünkü babasının bu tip uygulamalar başlamadan (1950'lerin ortası) tıp fakültesinde okuduğunu ve bir bebek üzerinde kesinlikle gerekli olmadıkça ameliyat yapılmaması gerektiğini bildiğini" söylemektedir. "Doktorların, interseks kişilerin 'normalleştirme' operasyonu geçirmezlerse mutsuz olacaklarına inandıklarını duyunca bir aktiviste dönüştüğünü" ve bu tip istenmeyen operasyonlar geçirmediği için kendini çok mutlu hissettiğini eklemektedir.²⁸

2.2. Tıbbi sınıflandırmada interseks

Eskiden eşcinsellik ve halen trans kimlikler için olduğu gibi, interseks kişilerin cinsiyet özelliklerindeki çeşitlilikler güncel tıbbi sınıflandırmada patoloji veya bozukluk olarak değerlendirilmekte, ve 'cinsel gelişim bozuklukları' (CGB) olarak tanımlanmaktadır. 2006'da, 'İnterseks bozukluklarının ele alınması üzerine ortak görüş', yaftalamayı terk etmeyi ve interseks kişilerin durumunu hastalar, aileleri ve sağlık görevlileri açısından daha açık olarak ortaya koymayı temel alan yeni bir tıbbi sınıflandırma önermiştir. Bu öneri, CGB sahibi insanlar için en iyi bakım standartlarını tanıtmayı amaçlamaktaydı. Ancak, öne sürülen amacın tersine, sonuç, sağlık görevlilerine ve ebeveynlere interseks bebeklerin bedenleri üzerinde daha fazla karar verme yetkisi sağlamak oldu. Birçok interseks kişinin 'bozukluk' ifadesini küçük düşürücü bulmasına ek olarak, Morgan Holmes'un da altını çizdiği gibi terimlerdeki bu değişiklik 'tanı koyulan kişinin kendi fikrini bastırıp kişinin özelliklerini tanımlama yetkisini tekrar kurumsallaştırdı.'²⁹

Günümüzde, hem Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) Uluslararası Hastalık Sınıflandırması (ICD), hem de Amerikan Psikoloji Derneği'nin (APA) Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı (DSM), terminolojileri çerçevesinde, interseks durumunu patoloji olarak sınıflandırır. APA tarafından 2013'te yayımlanan DSM'nin beşinci basımında, 'cinsel kimlik bozukluğu (CKB)' teriminin yerini 'cinsiyet hoşnutsuzluğu' (gender dysphoria) almıştır. Böylece kullanılan terim artık, kendilerine doğumda gerçek

cinsiyetlerine karşılık gelmeyen bir cinsiyet atanan interseks kişileri de kapsamaktadır. Bu gelişmeye istinaden, Advocates for Informed Choice'in (AIC) idari müdürü Anne-Tamar Mattis şu soruyu sormuştur: 'Eğer çocuk sonradan doktorun tahmininin yanlış olduğuna karar verirse, bu çocukta bir sorun olduğuna mı işaret sayılmalıdır?'³⁰

DSÖ'nün Uluslararası Hastalık Sınıflandırması (ICD) da tekrar gözden geçirilmektedir. Gerçekten de, ICD'nin yeni bir taslağı, ICD-11 (henüz Beta taslağı seviyesinde), şu aşamada bir araya getirilip düzenlenmektedir, ve 2017'de resmi olarak kabul görmesi beklenmektedir. Güncel Beta taslak versiyonunda, interseks kişiler açısından CGB sınıflandırmalarında kapsadıkları için özellikle önem taşıyan iki bölüm, 5. (Endokrine bağlı, beslenmeyle ilgili ve metabolik hastalıklar; özellikle 'Endokrin Hastalıkları' alt bölümü) ve 20. (Gelişim bozuklukları; özellikle (i) 'Çoklu gelişim bozuklukları ve sendromları'; (ii) 'Gen mutasyonlarının dışında kalan kromozom bozuklukları'; ve (iii) 'Dengeli yeniden düzenlemeler ve yapısal göstergeler' alt bölümleri) bölümüdür.³¹

2011'de Dünya Trans Sağlığı Meslek Birliği (WPATH) ilk defa CGB'nı, hazırladığı Sağlık Standartları'nın 7. sürümünün kapsamına aldı. Geçmişte trans kişileri çevreleyen hastalık çağrıştırmalı lisanın faydasız olduğunu söylemesine karşın, WPATH interseks kişiler için hastalık çağrıştırmalı lisanı ve tedavileri böylece kapsamına aldığından, OII Avustralya tarafından 'nefes kesici bir ikiyüzlülük eylemi' ifadesiyle sert bir şekilde eleştirildi.³²

Son on yılda, interseks kişilere özel insan hakları örgütlerinin beklentileriyle tıbbi sınıflandırmalar arasındaki mesafenin açılmış olması endişe vericidir. Bu, interseks kişilerin hak ettikleri 'mümkün olan en iyi sağlık seviyesine' ulaşmalarında tıp uzmanlık alanının yeterliliği konusunda ciddi sorular ortaya koymaktadır.³³

2.3. Ebeveyn Rızasının Alınması

Günümüzde bile, interseks bebek ve çocukların tıbbi ve cerrahi tedavisi, bu tip tedavilerin hem toplum hem de söz konusu kişiler açısından gerekli ve yararlı olduğu inancına dayandırılmaktadır. Bundan dolayı, interseks çocukların ebeveynlerinden tedavi için onay ve vekâlet verilmeleri istenmektedir. Ancak, son araştırmalar, ebeveynlerin çoğunlukla konu hakkında bilgili olmadığını ve kolay etki altında kaldıklarını, ve tam olarak aydınlatılmış onamları için gereken yeterli zaman ve seçeneğin kendilerine sağlanmadığını göstermiştir. Araştırmalara göre, yalnızca tıbbi bilgi verilen ebeveynlerin, psikolojik boyutu da içeren daha geniş çaplı bilgi alanlara oranla cerrahi müdahaleye onay verme olasılığı üç kat fazladır. Sağlık görevlileri çocuğun cinsiyetini 'normalleştirme' amaçlı 'düzeltme' ameliyatları ve tedavileri önermek konusunda, bu tedaviler gereksiz ve yalnızca görüntüyle ilgili bile olsa, aceleci davranabilir. Bu durum, ebeveynlerin rızasının nasıl ve hangi dayanakla arandığı konusunda ortaya ciddi sorular atar. Örneğin, bir ikiz annesi, ebeveynlerin ne yolla etki altında bırakılabileceğini gördüğünü ifade etmiş, doktorların ondan 'dikbaşlılığı nedeniyle' kendisini sorgulamasını istediklerini anlatmıştır.³⁴

Buna ek olarak, birinci bölümde altı çizildiği üzere, bireyin cinsiyeti kendisine atanan cinsiyetle mutlaka uyumlu olarak gelişmeyebilir. İnterseks kişiler açısından, hatalı cinsiyet atandığı durumların oranı %8,5 ile %40 arasında değişmektedir. Söz konusu çocuklar kendilerine doğumda atanan cinsiyeti reddetmek durumunda kalıp, zihinsel bütünlüklerine ciddi darbeler almaktadır.³⁵

Eric Schneider, sağlık görevlilerinin annesinden onu kız olarak büyütmesini talep ettiği bir interseks adamın aşağıdaki ifadesini bahis konusu yapar:

Doğduğumda kız olduğum kararlaştırılmış, ancak çok geçmeden, davranışlarımın bir erkeğinkine daha yakın olduğu açıkça ortaya çıkmış. Ameliyatın yanı sıra, ebeveynlerim beni dişi olarak yetiştirmek konusunda sıkı sıkı tembihlenmişler. Bana seçtikleri oyuncak ve giysilerle başlayan bu durum; karma okuldan alınıp kız okuluna verilmemesiyle, mahalledeki oğlanlarla oynadığımız oyunların dikkatle takip edilmesiyle (futbol veya sözde erkek çocuk oyunlarına izin yoktu), ve örgü ve dikiş gibi sözde kızlara özel faaliyetlere yollanmamla devam etti. Bütün bunlara karşın, erkek kimliğim yerli yerindeydi. Bu süreç içinde, annem sağlık görevlileri tarafından yeterince disiplinli olmakla itham edildi. On on bir yaşlarındayken annem mutsuz ve daha önemlisi yalnız ve arkadaşsız olduğumu görüp, dizginleri biraz gevşetti, ve bu bana yeni bağlantılar kurma fırsatını verdi. Okul dışında, benim tercihlerimi giderek daha fazla kabullendi, ama bu çabuk ve kolay olmadı. Onu artık affettim, çünkü o zamanların uygulamalarını takip ettiğini ve kendine sunulandan farklı bir bilgi bulmasının (internet, kitaplar veya medya aracılığıyla) neredeyse olanaksız olduğunu biliyorum. İnterseks durumum konusundaki gerçeği öğrendiğimde ilişkimiz zorlu ve sancılı bir sınavdan geçti. İnterseks olduğumdan çok, beni tüm hayatım boyunca yalanlarla yaşadığım fikri sarstı, ve anemi affetmeme karşın, aramızdaki ilişki sert bir darbe yedi.³⁶

2006'da, bir interseks kadın olan Sarah Graham, deneyimlerini şöyle ifade ediyordu:

Ben sekiz yaşımdayken, bir jinekolog, annem ve babama şu yıkıcı haberi verdi: Çok ender görülen genetik bir problemim vardı ve yumurtalıklarım alınmazsa ergenlik çağında kanser olup ölecektim. 20 yıl kadar sonra doktorların ebeveynlerime ve bana yalan söylediklerini anladım. Bu, bana özel veya tek seferlik bir durum da değildi – tüm benzeri vakalarda gerçeği saklamak (1990'ların ortalarına kadar) alışıldık bir uygulamaydı. Örtbasın derecesini ancak yirmi beşimde öğrendim, ve hakkımdaki tanının gerçek boyutlarını aniden öğrenmenin yarattığı şok – bir desteğin yokluğunda ve o kadar yıl boyunca düzenli olarak kandırılmanın ardından – beni neredeyse ölüme götürdü. Duygusal bir enkaz haline geldim.³⁷

Graham'ın tanıklığı, geri dönüşü olmayan cinsiyet belirleme ameliyatının ve kısırlaştırmanın, bırakın bizzat interseks kişilerin onayını, çoğunlukla ebeveynlerin bile tam aydınlatılmış onamı alınmadan yapıldığına işaret etmektedir.

Ancak, İsviçre Ulusal Biomedikal Etik Danışma Komisyonu (NEK-CNE), ebeveynlerin, sağlık görevlileri tarafından yersiz baskı altında olmasalar da, böyle durumlarda her zaman çocuğun iyiliği yönünde uğraş vereceklerinin varsayılamayacağı konusunda uyarılmaktadır. Bu nedenle, böyle duygusal olarak zorlu durumlarda "ebeveynler ve çocuk arasında normal bir duygusal bağ kurulması" profesyonel yardım ile garantiye alınmalıdır. Komisyonun diğer bir önerisi ise, ebeveynlerin zaman kıtlığına bağlı veya toplumsal baskılardan korunması ve böylece karar alma aşamalarında 'dikkat ve özenle düşünülmüş' kararlara varmalarının sağlanması yönündedir.³⁸

Ebeveynlerin, interseks bir çocukla çok kuvvetli bir bağ kurup, çocuğun bütünlüğünün korunması için çabalaması da olasıdır. Amerika Birleşik Devletleri'nde 2013 yılında görülen bir davada, M. C.'nin üvey ebeveynleri Mark ve Pam Crawford, Güney Carolina eyaletini, çocuğa uygulanmasına onay verilen cerrahi bir müdahale nedeniyle, "yetimhanedeyken doktorlar tarafından erkeklik organının ameliyatla alınmasıyla Güney Carolina'nın M. C.'nin anayasal haklarını ihlal ettiğini, bunun ço-

cuğun kısırlaşmasına yol açabileceği gibi cinsel fonksiyonlarını ortadan kaldırmaya bile büyük ölçüde azalttığını" iddia ederek mahkemeye verdi. Pam Crawford, "çocuk adına bu kararın verilmesinden büyük üzüntü duyduğunu" ifade etti ve şunları ekledi: "Kimliği gittikçe daha bariz biçimde erkek olarak şekil aldıkça durum onun için giderek zorlaştı. Kötürüm edilmiş olma düşüncesi giderek somutluk kazandı. Müdahale kararına gerekçe olabilecek hiçbir tıbbi neden yoktu."³⁹

2.4. Değişen bakış açısı

Birçok sağlık görevlisi arasında, interseks kişilere tıbbi yaklaşımları açısından gözle görünür bir değişim söz konusudur. NEK-CNE, 2011 tarihli görüşünde, "aile, okul ve sosyal çevrenin çocuğun fiziksel özelliklerini kabullenmede zorluk çekmesinin, zararlı fiziksel ve zihinsel sonuçları olan geri dönüşü olmayan cinsiyet belirleme müdahaleleri için neden oluşturmayacağını" açıkça belirtmiştir. Bundan dolayı, geri dönüşü olmayan her cinsiyet belirleme işleminin, kişinin bedeni veya sağlığına olabilecek ciddi hasarı önleme amaçlı acil müdahale gerekmediği durumlarda, "işlem konusu kişi kendi başına karar alabilme aşamasına gelene kadar" ertelenmesi tavsiye olunmuştur. İfade edildiği üzere, bir çocuk "karar alma yetisine 10 ila 14 yaşları arasında sahip olur" ve daha küçük yaşlarda bile çocuklar karar alma sürecine yaşlarına uygun biçimde katılabilmelidir. NEK-CNE, "konunun etki alanına giren her çocuğa ve ebeveynine bedava uzman psikososyal rehberliği ve desteği sağlanmalıdır" diyerek çocuğun bütünlüğünün korunmasının önemine dikkat çekmiştir.⁴⁰

Meslektaşlarının aksine, çocuk cerrahı Mika Venhola, interseks kişilere çocuk yaşta uygulanan cerrahi müdahaleleri kınamaktadır. Kendisiyle yapılan bir röportajda şunları ifade eder: "Çocuk cerrahı olma yolunda eğitim alırken, bana bu kozmetik 'düzeltme' ameliyatlarının nasıl yapılacağı da öğretilmişti ... ancak kozmetik gerekçelerle ilk interseks ameliyatımı yaparken bunun müthiş bir insan hakları ve özellikle çocuk hakları ihlali olduğu hissettim, ve bağımsız olup kararlarımı kendim almaya başladığımda bunu asla bir daha yapmayacağıma yemin ettim. Ve gerçekten o zamandan beri bir daha yapmadım." Venhola, operasyon geçiren interseks kişilerin önemli bir bölümünün sonuçlardan mutsuz olduğunu söylemekte, ve bu şahısların söylediklerinin diğer cerrahlar tarafından da dikkate alınması gerektiğine inanmaktadır. Onun ifadesiyle, "interseks çocuğun cinsiyeti, ne kadar eğitilmiş birinden gelse de, bir tahminden ibarettir ve büyük risk taşır. İnterseks özellikler taşıyan çocuğun tipik olmayan üreme organları bir sağlık sorunu oluşturmaz, fakat yine de estetik veya sosyal nedenlerle erken yaşta bu organlar üzerinde ameliyatlar yapılır." Bu noktanın altını çizmek adına şu retorik soruyu sorar: "Yetişkinlerin akli problemin ta kendisiyken, neden çocuğun bedeni ameliyat edilsin ki?"⁴¹

DSÖ'nün 2014'de yayımladığı, çığır açan kurumlar arası bir BM açıklamasında, birçok BM kuruluşu "bazı ülkelerde interseks kişileri de içeren birtakım grupların halen tam, özgür ve aydınlatılmış onamları aranmadan kısırlaştırıldıkları" konusunu ele aldılar. Açıklama, bu tip kısırlaştırmaya yönelik uygulamaların; sağlık hakkı, bilgilendirme hakkı, mahremiyet hakkı, çocuk edinirken çocukların sayısı ve yaş farkına karar verme hakkı, aile kurma hakkı ve ayrımcılıktan uzak olma hakkının yanı sıra, işkence ve diğer insanlık dışı, zalim ve onur kırıcı muamelelere uğramama hakkını da kapsayan birçok insan hakkını ihlal etmekte olduğunu belirtmektedir.⁴²

Belge şunları da eklemektedir:

İnterseks kişiler, bebekken veya çocuk yaşta iradeleri dışında sözde cinsiyet normalleştirme veya diğer benzeri uygulamalara maruz kalırlar. Bu, bazı durumlarda, tüm veya bir kısım üreme yetisinin yok olmasına neden olabilir. Tipik olmayan cinsiyet özellikleriyle doğan çocuklar, kendilerinin ve ebeveynlerin aydınlatılmış onamları aranmadan ve söz konusu çocukların görüşleri dikkate alınmadan, sıklıkla görüntüyü ilgilendiren ve diğer tıbbi nedenlere dayanmayan ameliyatlara tabi tutulurlar. Sonuç olarak, bu durumdaki çocuklar, fiziksel ve zihinsel sağlıkları üzerinde hayat boyu süren etkileri olan geri dönüşsüz operasyonlara maruz kalmaktadır.⁴³

Açıklama, interseks kişinin sağlığının tehdit altında olduğu tıbbi gereklilik durumunun yokluğunda, kısırlaşmaya yol açan tedavilerin “kişi, aydınlatılmış karar alma ve onay verme sürecine katılabilecek olgunluğa erişene kadar ertelenmesini” tavsiye eder. Bu açıklama, BM sistemi içerisinde interseksi tanıma yönünde bir fikir birliğine işaret eder. Açıklamanın zamanlaması, ICD'nin yeni revizyonu ışığında, doğrudur ve süreç içerisinde insan hakları temelli bir yaklaşıma olanak tanıyacaktır.⁴⁴

3. Bölüm

İnsan haklarından yararlanma

3.1. İnsan haklarının evrenselliği

İnsan hakları evrenseldir, bölünmezdir ve bu nedenle interseks kişiler dâhil herkes için geçerlidir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB), tüm insanların insanlık onuru ve haklar açısından özgür ve eşit olduklarını ve herkesin ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin belgede ilan olunan bütün hak ve özgürlüklerden yararlanabileceğini onaylamaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) (No. 5) de herkesi koruma altına almakta ve yasaklanan ayrımcılık nedenlerine dair açık uçlu bir liste içermektedir.

Hâlihazırda interseks kişilere özel bir hüküm bulunmamakla beraber, uluslararası insan hakları belgelerinde yer alan insan hakları herkes içindir ve dolayısıyla sözleşmelerin açık uçlu ayrımcılık yasağı maddeleri sayesinde interseks kişiler için de geçerlidir. Bu yorum, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşme (ICESCR) için BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (CESCR) tarafından onaylanmıştır. Komite, Madde 2(2)'de geçen "başka bir statü" tabirinin "yasaklanan ayrımcılık gerekçeleri arasında ... cinsiyet kimliğini" içerdiğini ve "trans, transseksüel ve interseks kişilerin okulda ya da iş yerinde taciz benzeri ciddi insan hakları ihlalleri ile karşılaştıklarını" belirtmiştir.⁴⁵

İnterseks kişileri kapsamasının önüne geçecek biçimde sadece kadın/erkek ikiliği üzerinden çerçevenememesi koşuluyla, cinsiyet veya toplumsal cinsiyet gereğininin dâhil edilmesi önemli ve yararlıdır. Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD), *P - S ve Cornwall Şehir Konseyi* davasına dair 1996 tarihli kararında ve bunun ardından verdiği iki kararda, "kadın ve erkeklere eşit muamele ilkesinin kapsamı, kişinin bu iki cinsiyetten birine ait olması gerektiği düşüncesine dayalı bir ayrımcılık yasağı ile bağdaştırılamaz. Teminat altına almayı amaçladığı hakların amaç ve doğası dikkate alındığında, kişinin cinsiyetinin yeniden tayininden kaynaklanan ayrımcılık için de bu geçerlidir" demiştir. Bu ilke artık AB cinsiyet eşitliği mevzuatında ortaya konulmuş ve buna dâhil edilmiştir. Mahkemenin akıl yürütmesi üzerinden hareketle, Schiek, Waddington ve Bell "interseksüellik ve toplumsal cinsiyet ya da cinsiyet arasında yakın bir ilişki bulunduğunu ve bu nedenle interseksüellik ya da hermafroditizme dayalı ayrımların cinsiyete dayalı olarak sınıflandırılmalarının mantıksız olmayacağını" ileri sürmektedir.⁴⁶

3.2. Tehdit altındaki başlıca insan hakları

3.2.1. Yaşam hakkı

Yaşam hakkı, Evrensel Bildirge'nin (İHEB) 3. Maddesinde, Medeni ve Siyasi Haklara ilişkin Sözleşme'nin (ICCPR) 6. Maddesinde ve AİHS 2. Maddede yer almaktadır. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin (ÇHS) 6. Maddesi ayrıca Taraf Devletlerin yükümlülüklerini çocuğun hayatta kalması ve gelişimini sağlamayı da içerecek biçimde genişletmektedir.

İnterseks kişilerin yaşam hakkı ayrımcı "cinsiyet seçimi" ve "preimplantasyon genetik tanısı, diğer test biçimleri ve belli özelliklerin tercih edilmesi" yoluyla da ihlal edilebilmektedir. Bu türden elemeci ya da seçici kürtajlar, cinsiyet özellikleri temelinde interseks kişilere karşı işlenen ayrımcılık nedeniyle etik standartlara ve insan hakları standartlarına uymamaktadır.⁴⁷

İnsan hakları ve Biyotıpba ilişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (No. 164) kişinin "genetik mirası" temelinde ayrımcılığın yanı sıra "cinsiyetle ilgili ciddi bir kalıtsal hastalıktan kaçınma hali hariç, doğacak çocuğun cinsiyetini seçmek amacıyla" suni döllenme tekniklerinin kullanılmasını yasaklamaktadır. Sözleşmenin açıklayıcı raporunda "cinsiyetle ilgili kalıtsal hastalık" tanımı üye devletlerin "iç hukukuna" bırakılmaktadır. Bununla beraber, raporda genetik testlerin "bir seçme ve ayrımcılık aracı olabileceklerine" dair endişeler dile getirilmektedir.⁴⁸

Her ne kadar sözleşme henüz interseks konusunda uygulanabilirliği açısından sınınamamış olsa da, pek çok Avrupa Konseyi kurumu cinsiyet seçme tekniklerinin kullanılmasına dair endişelerini hâlihazırda belirtmiştir. Doğum öncesi cinsiyet seçimi hakkındaki 2011 sayılı kararında AKPM "embriyonun/fetüsün cinsiyeti nedeniyle kadınların gebeliklerini devam ettirmemesi için uygulanan aile ve toplum baskısının bir psikolojik şiddet biçimi olarak görülmesi gerektiğini" ve zorla kürtaj uygulamasının suç haline getirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Benzer biçimde, yakın tarihli bir İnsan Hakları Yorumunda, İnsan Hakları Komiseri, son derece vahim bir ayrımcılık uygulaması olan cinsiyet seçimine katı biçimde karşı çıkılması ve kanunla yasaklanması gerektiği çağrısında bulunmuştur. Bakanlar Komitesi, 2002 tarihli tavsiye kararında, üye devletlere "zorla kısırlaştırma ya da kürtajı, zorla ya da güç kullanılarak doğum kontrol yöntemlerinin kullanımını, cinsiyete dayalı doğum öncesi seçimi yasaklama ve bu yönde gereken tüm tedbirleri alma" konusunda açık çağrıda bulunmuştur.⁴⁹

3.2.2. İşkence ve insanlık dışı ya da onur kırıcı muamelenin yasaklanması

İşkence veya diğer zalimane, insanlık dışı ya da onur kırıcı muamele veya cezalandırma, Evrensel Bildirge'nin (İHEB) 5. Maddesi, Medeni ve Siyasi Haklara ilişkin Sözleşme'nin (ICCPR) 7. Maddesi ve AİHS'nin 3. Maddesinde yasaklanmaktadır. Bunlar aynı zamanda, doğrudan konuyla ilgili olan 1984 tarihli Birleşmiş Milletler İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık dışı ya da Onur kırıcı Muamele veya Cezalandırmaya karşı Sözleşme ve 1987 tarihli Avrupa İşkence ve İnsanlık dışı ya da Onur kırıcı Muamele veya Cezalandırmanın Önlenmesi Sözleşme'sinde de yasaklanmaktadır.

İnterseks hakları örgütlerin temel savunuculuk hedefi, bazı örgütler tarafından “interseks genital mutilasyonu” (İGM) olarak adlandırılan “normalleştirme” ameliyatlarına ve diğer kozmetik tıbbi tedavilere son verilmesidir. İşkence ve diğer zalimane, insanlık dışı ya da onur kırıcı muamele ya da cezalandırma hakkında BM Özel Raportörü olan Juan E. Mendés, 2013 yılında BM İnsan Hakları Konseyi’ne (BMİHK) sunduğu raporda, interseks kişilere rızaları olmaksızın yapılan cerrahi müdahaleleri bir işkence türü olarak lanetleyen sert bir açıklamaya yer vermiştir. Raporunda “kişilerin kısırlaştırılma, ‘onarıcı tedaviler’ kisvesi altında ... devlet eliyle zorla ... uygulanan hormon tedavisi ve genital-normalleştirme ameliyatları benzeri zorla uygulanan çeşitli müdahalelere maruz bırakıldıklarına dair çok sayıda anlatı ve tanıklık bulunmaktadır. Bu müdahaleler, tıbbi açıdan nadiren gereklidir; yara izi, cinsel hissin kaybolması, ağrı, idrar tutamama veya yaşam boyu süren depresyona neden olabilir ve bilim dışı olmaları, zarar verebilmeleri ve damgalanmaya katkıda bulunmaları nedeniyle eleştirilmektedir” demektedir. BM Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi (CEDAW) interseks kadınların “sağlık hizmeti sunanlar tarafından istismar ve kötü muamele mağduru” haline getirilmelerine ilişkin endişelerini belirtmiştir.⁵⁰

BM İşkence Özel Raportörü, toplumsal olarak inşa edilen cinsiyet beklentilerine uymamaları nedeniyle, interseks çocukların sıklıkla “cinsiyetlerinin belirlenmesi için” kendilerinin ya da ebeveynlerinin aydınlatılmış onamları olmaksızın geri dönüşü olmayan cinsiyet atanması, rıza gösterilmeyen kısırlaştırılma ve/veya genital-normalleştirme ameliyatlarına maruz bırakıldıklarına işaret etmektedir. Bu durum interseks çocukları kalıcı, geri dönüşü olmayan kısırlıkla karşı karşıya bırakmakta ve ağır zihinsel acı vermektedir. Raportör, cinsel yönelim ya da cinsiyet kimliği temelinde ayrımcılığın, işkence ve kötü muamelenin ortaya çıkması için genellikle zorunlu bir koşul olan mağduru insan olarak görülmemesi sürecine katkıda bulunabileceğini de eklemektedir.⁵¹

3.2.3. Özel hayata saygı gösterilmesi hakkı

Özel hayata saygı gösterilmesi hakkı, Evrensel Bildirge’nin (İHEB) 12. Maddesi, Medeni ve Siyasi Haklara ilişkin Sözleşme’nin (ICCPR) 17. Maddesi, ÇHS 16. Madde ve AIHS 8. Maddede yer almaktadır. Fiziksel ve psikolojik bütünlük hakkı, özel hayata saygı gösterilmesi hakkının içinde yer almaktadır. Kendi kaderini tayin etme ve kişisel özerklik hakları da bu kapsamdadır.

Fiziksel ve psikolojik bütünlük hakkı rızaya dayalı olmayan tıbbi tedavi bağlamında özellikle önemlidir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bireyin iradesi aleyhinde gerçekleşmesi halinde fiziksel bütünlüğüne asgari düzeyde bir müdahalenin dahi 8. Maddedeki özel hayata saygı hakkına müdahale olarak değerlendirileceğini belirtmektedir. Bu nedenle 8. Madde, 3. Maddede öngörülen şiddette müdahale olmadığı çoğu durumda uygulanmaktadır. Ayrıca, 8. Madde bağlı oldukları yargı alanında kişilerin fiziksel bütünlüğünün korunması konusunda devlete pozitif bir yükümlülük getirmektedir.⁵²

AKPM’ye sunduğu raporda Marlene Rupprecht, “ilgili kişinin rızası alınmadan yapılan cinsiyet belirleme ameliyatları giderek artan biçimde kişilik haklarının ihlali olarak algılanmaktadır, çünkü bu haklar arasında kişinin yaşamını öznel olarak algıladığı cinsel kimliğine uygun olarak yaşama hakkı bulunmaktadır” demektedir. Tıp etiğindeki “öncelikle, zarar verme” ilkesi, yani müdahale ya da prosedür ne olursa

olsun hastanın esenliğinin her zaman en fazla önem verilmesi gereken husus olması tüm doktorlara rehberlik etmelidir.⁵³

2006 yılında, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği ile ilgili bir ilkeler bütünü olan *Yogyakarta İlkeleri*, kabul gören insan hakları temelinde önemli insan hakları uzmanları tarafından geliştirilmiştir. 18. İlkeye göre; “Hiç kimse, cinsel yönelime veya cinsiyet kimliğine dayalı olarak herhangi bir tür tıbbi veya psikolojik tedavi görmeye, prosedüre, teste zorlanamaz ya da tıbbi bir merkeze kapatılamaz. Aksine gösteren bir sınıflandırma olmadığı durumlarda kişinin cinsel yönelimi ve cinsiyet kimliği, olduğu şekildedir, tıbbi bir durum değildir ve tedavi edilecek, iyileştirilecek veya bastırılacak bir durum teşkil etmez.”⁵⁴

Her ne kadar AİHS 8. Maddede bu konuda kendi kaderini belirleme hakkı tarif edilmesine de, kişisel özerklik kavramı bu maddenin teminatlarının yorumlanmasında dânyılan önemli ilkelerden biridir. Bu nedenle, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, cinsiyet tespiti, isim, cinsel yönelim ve cinsel yaşam gibi unsurların 8. Madde ile koruma altına alınan kişisel alan içine girdiğini vurgulamaktadır. 2013 yılında, AKPM Avrupa Konseyi üyesi ülkelere “kimsenin bebeklik ya da çocukluk döneminde sağlık açısından hayati olmayıp sadece kozmetik olan gereksiz tıbbi ya da cerrahi müdahaleye maruz bırakılmaması, ilgili kişilerin beden bütünlüklerinin, özerkliklerinin ve kendi kaderlerini belirleme haklarının teminat altına alınması ve interseks çocukları olan ailelere yeterli danışmanlık ve destek sağlanması” konusunda çağrıda bulunmuştur.⁵⁵

3.2.4. Sağlık hakkı

Sağlık hakkı; Evrensel Bildirge’nin (İHEB) 25. Maddesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara ilişkin Sözleşme’nin (ICESCR) 12. Maddesi, ÇHS 17., 23. ve 24. Maddede ve Engelli Bireylerin Haklarına ilişkin BM Sözleşmesi’nin 25. Maddesinde yer almaktadır. Avrupa sözleşmeleri çerçevesinde ise bu hak, yenilenmiş Avrupa Sosyal Şartı’nın 11. ve 13. Maddeleri kapsamında teminat altına alınmaktadır.

Herkesin ayrımcılığa uğramaksızın sağlanabilir en yüksek fiziksel ve zihinsel sağlık standardına ulaşma hakkı vardır. Cinsel sağlık ve üreme sağlığı, tıpkı kişinin gelecekteki gelişimi gibi, bu hakkın temel boyutlarından. İnterseks kişiler için sağlık hakkı iki yönlüdür: (i) fiziksel ve zihinsel sağlık açısından yaşam boyu olumsuz sonuçları olan gönülsüz ve rıza gösterilmeyen tedavi ve müdahalelerden kaçınılması; ve (ii) be-densel çeşitliliklerine uygun, yeterli ve saygılı genel sağlık hizmetlerine erişim olması.

Avustralya Senatosu, rızaya dayalı olmayan ve zorla kısırlaştırmaya dair raporunda sunları belirtmiştir:

Normalleştirme ameliyatı yapılması için “psiko-sosyal” gerekçelere sıklıkla gönderme yapılmaktadır. Bu, ebeveynlerin kabulünü ve çocukla bağ kurmalarını kolaylaştırmasın-a, çocuğun taciz ve alay edilmekten kaçınmasına ve çocuğun bedensel öz-imgesine karşılık gelebilse de, bunun asıl meseleleri ele almaktan kaçınan döngüsel bir argü-man olma tehlikesi büyüktür. [...] Geri dönüşü olmayan tıbbi tedavi, özellikle de cer-rahi müdahale, rıza veremeyecek durumda olan kişilere ancak bu ameliyatın gerçek-leşmesi için sağlıkla ilgili bir gereksinim varsa ve bu gereksinim kişinin ameliyata onay verebileceği daha sonraki bir dönemde etkili olarak karşılanamayacaksa yapılabilir.⁵⁶

Bu bilgiler ışığında, Avustralya Senatosu “interseks kişilerin her türlü tıbbi tedavisinin, tedavinin insan hakları çerçevesinde çeşitli uzmanlık dallarını bünyesinde ba-

rındıran bir ekip tarafından yönetilmesini sağlayacak rehber ilkeler doğrultusunda yapılmasını” tavsiye etmektedir. Rehber ilkeler kişi tam aydınlatılmış onam verebilene dek normalleştirme tedavisinin ertelenmesine öncelik vermekte ve daha çok psiko-sosyal gerekçelerle bebeklere yapılan cerrahi müdahaleleri asgariye indirmeye çalışmaktadır.⁵⁷

Bu amaca ulaşabilmek için, BM örgütlerinin ortak beyanı, acilen gerekli olmayan ameliyatların ancak interseks kişilerin herhangi bir tedavi ya da cinsiyet atama konusunda kendi rızalarını verebilecekleri ve kararlara etkin biçimde katılabilecekleri bir yaşta yapılabilmesini sağlayacak tıbbi protokollerin hazırlanması için çağrıda bulunmaktadır. Buna ek olarak, bu tür protokollerin interseks kişilerin tedaviler hakkında tam bilgi edinme haklarının olmasını ve kendi sağlık kayıtları ve tıbbi geçmişlerine ulaşabilmelerini sağlaması gerekir.⁵⁸

3.2.5. Çocuk hakları

İnterseks kişilere karşı en ağır insan hakkı ihlallerinin bebeklikleri, çocuklukları ya da ergenlikleri sırasında meydana gelebileceği dikkate alındığında, ÇHS’de ortaya konan çocuk haklarının interseks kişilerin insan haklarının korunmasında özellikle önemli olduğu görülmektedir.

Önceki kısımlarda belirtilenlere ek olarak interseks çocuklar açısından en fazla önem taşıyan haklar aşağıdakilerdir:

- ▶ Çocuğun yüksek yararının çocukları etkileyen tüm konular açısından en fazla dikkate alınacak husus olduğunu belirten 3. madde;
- ▶ Çocuğun doğumdan hemen sonra derhal nüfus kütüğüne kaydedilmesi ve doğumdan itibaren bir isim hakkına sahip olduğunu belirten 7. madde;
- ▶ Çocuğun ismi dâhil kimliğini koruma hakkı olduğunu belirten 8. madde;
- ▶ Çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüş oluşturma ve bunları ifade etme hakkı olduğunu belirten 12. madde;
- ▶ Her türlü haber ve düşüncelerin araştırılması, elde edilmesi ve bildirilmesini içeren ifade özgürlüğü hakkı olduğunu belirten 13. madde.

İnterseks çocuklarla ilgili olarak, bu haklar, tıbbi açıdan gerekli olmayan ve beden üzerinde kalıcı değişiklikler ve olası cinsel işlev kaybı ve kısırlığa neden olan tüm normalleştirme ya da cinsiyetle ilgili tedaviler konusunda, çocuğun yüksek yararı ve kendi beden ve kimlikleri ile ilgili görüşlerini oluşturma ve ifade etme becerisi doğrultusunda, çocuğun kesin biçimde rızasının alınması gerektiği şeklinde yorumlanabilir. Keza, cinsiyet kimliği dikkate alınmaksızın interseks çocuğun doğum belgesine kesin (ya da değiştirilmesi hukuken güç olacak) şekilde bir cinsiyetin kaydedilmesi keyfi olabilir ve çocuğun kişisel kimlik hakkını ihlal edebilir. Ayrıca, cinsiyetlerinin ve genç yaşta bedenleri üzerinde gerçekleştirilmiş olabilecek müdahalelerin gizli tutulması ve cinsiyet kimlikleri ile uygun olmayan bir cinsiyete uymaları için zorlanmaları bilgi alma ve verme haklarına ve kişiliklerini ifade etme haklarına müdahale eder.

Şubat 2015 tarihinde, BM Çocuk Hakları Komitesi “interseks çocuklar üzerinde genellikle geri dönüşü olmayan sonuçları bulunan ve ciddi fiziksel ve psikolojik acı

çekmelerine neden olan, aydınlatılmış onamları olmaksızın gerçekleştirilen ve tıbben gerekli olmayan cerrahi ve diğer müdahale vakaları ile bu vakalarda tazmin ve geriye döndürme olanaklarının bulunmaması konusunda” endişelerini belirtmiştir. Komite, ilgili taraf devletin “kimsenin bebeklik ya da çocukluk döneminde gereksiz tıbbi ya da cerrahi müdahaleye maruz bırakılmamasını, söz konusu çocukların bedensel bütünlük, özerklik ve kendi kaderini tayin hakkının teminat altına alınmasını ve interseks çocukları olan ailelere yeterli danışmanlık ve destek verilmesini sağlamasını” ısrarla tavsiye etmiştir.⁵⁹

Bu gibi endişeler ışığında, Yogyakarta İlkeleri, Devletlere: (i) “Davranış, fiziksel görünüm veya algılanan cinsiyet normları ile ilgili kültürden veya diğer başka unsurlardan kaynaklanan kalıp yargılar temelinde olanlar da dahil olmak üzere ... zararlı tıbbi uygulamalara karşı tam koruma sağlama;” (ii) “Çocukla ilgili tüm eylemlerde çocuğun yüksek yararının göz önünde tutulacak ilk şey olacağı ilkesinin rehberlik ettiği gibi, yaşı ve olgunluğuna uygun olarak çocuğun tam, özgür ve aydınlatılmış onamı olmaksızın, bir cinsiyet kimliği yüklemek amacıyla hiçbir çocuğun bedeninde tıbbi müdahalelerle geri dönüşü olmayan değişiklikler yapılmamasını sağlama;” ve (iii) “Hiçbir çocuğun tıbbi istismar riski altında olmaması ve tıbbi istismara maruz kalmaması için çocuk koruma mekanizmaları oluşturma” konularında çağrıda bulunmaktadır.⁶⁰

3.3. Uluslararası örgütlerin yeni tutumu

Birçok uluslararası örgüt interseks kişiler tarafından belirtilen insan hakları ile ilgili endişeleri ele almaya başlamıştır. 2012’de, AB Komisyonu trans ve interseks kişilere karşı ayrımcılığı ele alan bir rapor yayımlamış ve ardından eğitim ile bilinç artırma etkinlikleri düzenlemiştir. AB de interseks meselesine özel önem atfederek LGBTİ kişilerin insan haklarının teşvik edilmesi ve korunması için bir dizi harici eylem kılavuzu çıkarmıştır.⁶¹

2013’te, AKPM interseks kişilerin yaşadığı insan hakları ihlalleri ile ilgili bir karar kabul etmiş ve üye devletlere mevcut uygulamaları değiştirmeleri çağrısında bulunmuştur. Ardından, 2014 tarihli bir İnsan Hakları Yorumunda, İnsan Hakları Komiseri, Avrupa’daki hükümetlere “interseks kişilerin korunması konusunda eksiklikleri tespit etmek için mevcut mevzuat ve tıbbi uygulamaları gözden geçirmeleri ve sorunları ele almak için adım atmaları” konusunda talepte bulunmuştur. Aralık 2014’te, Avrupa Konseyi Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Birimi Avrupa’daki trans ve interseks çocukların durumu ile ilgili önemli bir rapor yayımlamıştır.⁶²

2013’te, Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu (IACHR); cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve beden çeşitliliği konularını ele almak üzere Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans ve İnterseks Kişilerin Hakları üzerine çalışacak bir raportörlük makamı oluşturmuştur. Her ne kadar aynı yılın başında Amerikan Devletleri Örgütü (OAS) tarafından konuyla ilgili olarak alınan bir kararda bu türden bir referans yer almasa da, Raportörlüğün yetki alanına açık biçimde “beden çeşitliliğinin” dâhil edilmesi interseks meselesine özel önem atfedilmesi gereğine işaret etmektedir.⁶³

2014’te, BM İnsan Hakları Komiseri Navi Pillay, “aydınlatılmış onamları olmaksızın interseks çocuklar üzerinde, kendilerine yaşam boyu zarar verecek olan, tıbben ge-

reksiz ve geriye dönüşü olmayan ameliyat ve kısırlaştırma uygulamalarının devam ettiğini” belirtmiştir. Pillay; BMİHK, hükümetler, milletvekilleri, ulusal insan hakları kurumları, yargı mensupları ve sivil toplum örgütlerinin LGBTİ kişilere karşı gerçekleştirilen insan hakları ihlallerine yoğunlaşmalarını önermiştir.⁶⁴

BM İşkence Özel Raportörü Juan E. Mendés tarafından 2013 yılında interseks kişilere rızaları olmaksızın yapılan cerrahi müdahalelerin kınanmasının yanı sıra, 2014 tarihli BM örgütlerinin zorla, güç kullanılarak ve rıza gösterilmeyen kısırlaştırma hakkındaki ortak beyanında ve BM Mülteciler Yüksek Komiseri’nin zorla yerinden edilen LGBTİ kişilere muamele ile ilgili açıklamalarında, uluslararası ve bölgesel örgütlerin interseks kişilerin yaşadığı sorunlara acilen yeterli çözüm sunulması yönündeki yeni tutum açıkça ortaya konmaktadır.⁶⁵

Bölüm 4

Cinsiyetin ve toplumsal cinsiyetin yasal olarak tanınması

Avrupa çapında, resmi doğum kayıtlarında cinsiyet belirtme zorunluluğu vardır ve bu kabul gören cinsiyet seçeneklerini “E” ve “K” ikiliğinde sınırlar. Bu zorunluluk, cinsiyetin “kişinin kimliğinin temel niteliklerinden biri olduğu” ve herkesin belirtilen iki kategoriden birine aidiyetinin açıkça tayin edilebileceği inancına dayalıdır.⁶⁶

Sonuçta, bu zorunluluk ebeveynleri, çocuklarının “hukuken ‘belirli’ olmasının yanı sıra fiziksel olarak da belirli hale gelmesini” sağlama konusunda baskı altına sokar. Çoğu ülkede, bir kere cinsiyet saptandıktan sonra, bu kaydı değiştirmek (kanunen mümkün olsa bile) çok zordur ve “ilgili kişi açısından ciddi dezavantajlar” yaratır.⁶⁷

4.1. Cinsiyetin doğum belgesine kaydedilmesi

İnterseks bir bebeğin doğumunun ardından birbirine sarmalanan hukuki zorunluluklar ve tıbbi baskılar, hem ebeveynleri hem de çocukları bir cendereye sıkıştırır. Örneğin, Alman bir annenin anlatımıyla; “nüfus müdürlüğü tarafından ... insanın kendi çocuğunu iki cinsiyet şikkından birine yerleştirmesi için yapılan baskının yarattığı akıl dışı sıkıntıdan kötü yegane durum, aynı anda sağlık görevlilerinin sözde hayati operasyonlar için talep ettikleri onayı değerlendirirken yaşanır. ... Belgelerdeki cinsiyet seçeneğinin yıllarca boş bırakılıp ertelenmesi olası olsa, hukuki yönden bana bu durumlarda karar vermeden önce beklemenin tümüyle uygun bir davranış olduğu bildirilebilirdi.”⁶⁸

Günümüzde, bazı ülkeler, yenidoğanın cinsiyetinin doğum sırasında hemen belirlenemediği durumlarda, cinsiyetin nüfusa kaydının geciktirilmesine imkân verirler. Yine de, interseks çocuklar söz konusu olduğunda bile, bu çözüm genellikle geçicidir. Örneğin, Belçika’da cinsiyet çoğunlukla ilk hafta içinde, ve en fazla interseks çocuğun doğumundan sonra üç ay zarfında, kayıt altına alınır; öte yandan Fransa’da interseks doğum için istisnai olarak kayıt süresi en fazla üç yıla kadar uzatılabilir, ancak uygulamada ebeveynlerin “çocuklarını ellerinden geldiği kadar kısa sürede iki cinsiyetten birine kaydettiği” bilinmektedir.⁶⁹

Almanya'da, 2009 tarihli Medeni Durum Yönetmeliğinin ardından, bir interseks yenidoğan cinsiyeti belirlenene kadar kayıt edilmeyebiliyordu, ancak bu süre zarfında doğum belgesi verilemiyordu. Bu sınırlamanın sağlık sigortası, ebeveyn destekleri, miras ve diğer yönlerden sorunlara yol açtığı görüldü. 2013 tarihli Medeni Durum Kanununun kabulünden sonra, interseks çocuklar artık doğum belgesi alabilmektedir. Bununla birlikte, doğum kaydındaki cinsiyet alanı, ancak çocuğa CGB teşhisi konulduğunda, boş bırakılabilmektedir. Bunun anlamı, cinsiyet saptama kararının doktorlara bırakılacağı ve arkasından kanun zoruyla dayatılacağıdır. İnsan hakları savunucuları, cinsiyet kaydındaki seçim özgürlüğünün ortadan kalkmasının, cinsiyeti halen belirsiz olan çocukların küçük düşürülmesi ve "zorunlu ifşa olması" durumlarında artışa neden olabileceği korkusunu yaşamaktadır. Bu, kanunun, interseks çocuk ebeveynleri üzerinde, bir cinsiyet yönünde seçenek yapmaları için daha fazla baskı oluşturabileceği endişesini ortaya çıkarmaktadır.⁷⁰

4.2. Resmi cinsiyetin saptanmasında esneklik

İnterseks bir kişi tarafından, ikili cinsiyet sistemini hedef alan bir dava 2002 yılında Münih Bölge Mahkemesi'nde açılmıştı. 2003 tarihli kararında, mahkeme "hermafroditlerin" doğada görüldüğünü kabul etti, ama davacının "hermafrodit" olmadığına karar verdi. Bunun ötesinde, "interseksüel veya intraseksüel terimlerinin cinsiyet belirteci olarak Doğum, Ölüm ve Evlilik Kayıtlarına dâhil edilmesi bir seçenek olamazdı", çünkü mahkemenin ifadesiyle "bu terimler belli bir cinsiyete karşılık gelmemekte" ve "biyoloji ve tıp, insanların iki cinsiyetten birine ait olduğunu varsaymakta ve çeşitli biçimlerde görülen belirsiz cinsiyet istisna oluşturmaktaydı." Son olarak mahkeme, davacı tarafından sunulan araştırmaları, "azınlık görüşü" olduğu gerekçesiyle reddetti, ve üçüncü bir cinsiyet sınıfının kapsama alınmasının ne temel insan haklarına ne de Alman Anayasasına dayanarak talep edilemeyeceğini öne sürüp, böyle üçüncü bir cinsiyetin kabulünün "terimlerin tanımında hatırı sayılır zorlukların yanı sıra kanunlarda belirsizliklere yol açacağını" savundu.⁷¹

Kendini erkek veya kadın olarak tanımlamayan interseks bir kişinin açtığı benzeri bir dava, aşağı yukarı aynı zamanlarda Hollanda'da Almelo Yerel Mahkemesi'nde görülmüştü. Bu dava da iki defa reddedildi. Bu ret kararlarına, "bu açıdan [yani iki cinsiyetten birine dâhil olmadan nüfusa kaydolmak] interseks kişileri korumak yönünde uluslararası bir eğilim olmadığını" ifade eden Anayasa Mahkemesi'ninki de dahildi.⁷²

2012 tarihli görüşünde İsviçre Ulusal Biyomedikal Etik İstişare Komisyonu (NEK-CNE), davacıların taleplerine ve cinsiyet ikiliğine uymayan insanlara karşı daha anlayışlıydı. Gerçekten de, NEK-CNE çocuklarının cinsiyetinin saptanması konusunda ebeveynlerin baskı altında bırakılmaması gerektiği görüşündedir. Kurum, açıkça erkek veya kadın olarak sınıflandırılmayan kişilere de halen uygulanmakta olan iki seçenekli cinsiyet atamalarının tekrar gözden geçirilmesini tavsiye etmiş ve çözüm için üç yol önermiştir:

- ▶ şu an geçerli olan kategorileri, ya "diğer" gibi üçüncü bir seçenekle, ya da ikili sistemin uzantısı olan ama belirsizlik içeren "kadın *" veya "erkek *" gibi iki seçenek daha ekleyerek genişletmek;
- ▶ cinsiyet belirtme maddesini tamamen kaldırmak üzere medeni durumu düzenleyen hükümleri tekrar gözden geçirmek; veya

- ▶ şu anki ikili sistemi korumak, ancak uygulamaya esneklik getirip medeni durumda kayıt altına alınan cinsiyeti değiştirme işlemini kolaylaştırmak.⁷³

Bu üç çözüm arasında, NEK-CNE üçüncü seçeneği tercih etmektedir, çünkü bir yandan “güncel ikili sınıflandırma sistemi ... sosyokültürel dokunun derinlerine işlemiştir”, ve diğer yandan basitleştirilmiş düzeltme imkanı bireyin cinsiyetini bizzat belirlemesine imkan vererek “halihazırda baskı altındaki ebeveynleri veya belirsiz cinsiyetli kişiyi, mahkeme sürecinden kurtarma avantajını” sağlar.⁷⁴

Bu görüş, İnterseks Forum’un 2013 tarihli Basın Açıklamasında yer alan aşağıdaki taleplerle örtüşür:

- ▶ “interseks çocukların, diğer herkes gibi, büyüdüklerinde kendilerini diğer cinsiyete ait hissetme olanağının bilinciyle, nüfusa erkek veya kadın olarak kaydedilmesi”
- ▶ “cinsiyet ve toplumsal cinsiyet sınıflandırmalarının, ilgili kişilerin isteği üzerine, basit bir idari işlem sonucu değiştirilebilir olması. Her yetişkin veya yeterli olgunluğa erişmiş çocuk, erkek (E), kadın (K), ikili cinsiyet dışı veya çoklu seçenekler arasında seçim yapabilmelidir.” Gelecekte beklenen, doğum veya kimlik belgelerindeki bu tür seçeneklerin ileride fuzuli olacağıdır.⁷⁵

2012 tarihli Kişinin Cinsiyet Kimliğini Belirleme Hakkını Tanıyan Arjantin Yasası, insan hakları ilkelerine dayanan cinsiyet saptama konusunda, uluslararası en iyi uygulamalarda kökten bir değişimi yansıtmaktaydı. Kadın/erkek ikiliğinin ötesine geçmemesi, ikili sisteme uymayan cinsiyetler konusunda zorluk yaratabilse de, yine de doğum sırasında kendilerine atanan cinsiyetten bağımsız olarak kendini “K” veya “E” olarak tanımlayan interseks kişilerin resmi olarak tanınması için çok faydalı bir hukuki model oluşturmaktadır. Yasa, herkese kendi toplumsal cinsiyet kimliğini belirleme hakkı vermekte ve “kayıt altındaki cinsiyetin değiştirilmesini talep edebilmenin yanı sıra hissedilen cinsiyet kimliği ile uyumlu olmadıkları durumda isim ve belgelerde görünen imgenin de değişikliğini” mümkün kılmaktadır. Bunun ötesinde, yasa, resmi cinsiyet değişikliğinin yürürlüğe girmesi için “hiçbir durumda üreme organlarının tam veya kısmi olarak yeniden yapılandırıldığı bir cerrahi operasyonun, hormonal tedaviler veya herhangi başka bir psikolojik veya tıbbi işlemin yapıldığına dair kanıt gerekmediğini” açıkça ifade eder. Aynı zamanda, ‘tüm bireylere her yönüyle sağlıklı bir yaşam sağlamak üzere’ arka çıkar ve “tam veya kısmi cerrahi operasyonlara ve/veya üreme organlarıyla beraber bedenlerinin hissedilen cinsiyet kimlikleriyle uyum sağlaması amaçlı kapsamlı hormon tedavilerine, hiçbir adli veya idari onay olmadan” olanak tanır.⁷⁶

2014 yılında, Danimarka, kendi kaderini tayin etme ilkesine dayanan bir toplumsal cinsiyet kimliği yasası çıkaran ilk Avrupa ülkesi oldu. Yasaya göre, 18 yaş üstündeki her birey, üçüncü şahısların onayı olmaksızın kendi cinsiyet beyanına göre resmi cinsiyetini değiştirebilmektedir.⁷⁷

Malta’da, ebeveynlere çocuğun doğum belgesinde cinsiyet beyanı yapmama imkânı veren ilginç bir yasa kabul edilmiştir. Toplumsal Cinsiyet Kimliği, Cinsiyet İfadesi ve Cinsiyet Özellikleri başlığıyla 2015’in Nisan ayında yürürlüğe giren Malta yasası, ebeveyn ve velilerin, çocuğun cinsiyeti belirlenene kadar veya çocuk 18 yaşına gelene dek, doğum belgesindeki cinsiyet maddesini boş bırakmalarına izin vermektedir. Yasa aynı zamanda, yaşamın herhangi bir aşamasındaki toplumsal cinsiyet

kimliği ile uyuşması için, basit bir idari işlemlerle bireyin resmi cinsiyet belirtecinde değişiklik yapmaya olanak sağlamaktadır.⁷⁸

4.3. Kimlik belgelerinde ikili olmayan cinsiyet belirteci

Avrupa'da halen, kimlik belgelerinde cinsiyet belirteci zorunludur ve 'K' ve 'E' seçenekleriyle sınırlıdır. Tek istisna, kimlik kartlarında cinsiyete dair herhangi bir gönderme bulunmayan Almanya'dır. Pasaporta gelince, Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO) 1945'ten itibaren cinsiyetin 'K', 'E' veya 'X' (yani 'belirtilmemiş') şeklinde kaydedilmesine izin vermiştir. Ancak, pasaportun bilgi sayfasıyla ilgili AB uyum yönetmeliğine göre, pasaportlardaki cinsiyet maddesi 28 AB üye ülkesinin tümünde yalnızca 'K' ve 'E' seçenekleriyle sınırlı kalmıştır.⁷⁹

Bu durum, hâlihazırda pasaportlarda diğer bir cinsiyet seçeneği olarak 'X' şikkına olanak veren Avustralya, Malezya, Nepal, Yeni Zelanda ve Güney Afrika gibi ülkelerle tezat içindedir. Hindistan pasaportları için doldurulan başvuru formunda ise 'Kadın', 'Erkek' ve 'Diğerleri' şeklinde üç cinsiyet kategorisi bulunmaktadır. Avustralya Pasaport Ofisi'nin Cinsiyet ve Cinsiyet Kimliği Çeşitliliği İçeren Pasaport Başvuruları: Yeniden Düzenlenmiş Yönetmeliği, açıkça "cinsiyet ve toplumsal cinsiyet çeşitliliği gösteren başvuru sahiplerinin, tercih ettikleri cinsiyet ile pasaport alabilmeleri için doğum ve vatandaşlık belgelerinde değişiklik yapılması gerekmez. Bir sağlık görevlisi tarafından verilen, interseks olduklarını ve doğumda kendilerine atanan cinsiyetle uyuşmadıklarını belirten bir belge yeterlidir." ifadesiyle esneklik sağlamıştır. Bunun ötesinde, Avustralya Hükümeti'nin cinsiyet ve toplumsal cinsiyet belirlemede yol gösterici esasları, bireyin Avustralya Hükümeti kurum ve kuruluşlarının kayıtlarında geçen kişisel bilgiler dâhilinde cinsiyetini/toplumsal cinsiyetini beyan etmesi veya değiştirmesi için gereken kanıtları standartlaştırmıştır. Bu esaslara göre, cinsiyet kaydında 'bireylere E (erkek), K (kadın) ve X (Belirsiz/İnterseks/Belirtilmemiş) seçeneklerinin sunulması' gereklidir.⁸⁰

2007 yılında, Nepal Yüksek Mahkemesi'nin bir kararı, 'üçüncü cinsiyetten' bireylerin tüm vatandaşlara tanınan temel insan haklarından yararlanmalarını garanti altına almış, böylece vatandaşların erkek ve kadın dışında farklı bir cinsiyetle kayıt olmalarını engelleyen uygulamayı ortadan kaldırmıştır. Bu karar doğrultusunda, Nepal Hükümeti üçüncü bir cinsiyeti tanıyan vatandaşlık sertifikaları vermektedir. Ancak, 2011 yılında dek bu sertifikalardan yalnızca iki tane verilmiştir. Bu belgeden daha çok çıkarılması yönündeki gecikmeler, adli ve teknik zorluklarla açıklanmaktadır.⁸¹

Ancak, cinsiyet ikiliğinin ötesine geçen resmi kimlikler üzerinde daha uzun boylu durulması gerekmektedir. Global Action for Trans Equality'nin (GATE) eş başkanı Mauro Cabral, 'K'/E ikiliğinin dışına çıkan her çeşit tanımlamanın insan hakları açısından değerlendirilip uygun bir şekilde planlanması ve uygulamaya konması gerektiğine işaret etmiş, ve şunları belirtmiştir: "İnsanlar üçüncü bir cinsiyetin tanınmasını cinsiyet ikiliğinden kurtulmakla özdeşleştirse de, bu ille de doğru demek değildir. Eğer bu üçüncü kategoriye yalnızca trans ve/veya interseks kişiler kabul edilecekse veya bu bireyler üçüncü cinsiyet seçeneğini zorla seçmek durumunda kalacaksa, cinsiyet ikiliği zayıflamak yerine daha da güçlenecektir."⁸²

5. Bölüm

Ayrımcılık yasağı ve eşit muamele

5.1. Ayrımcılık deneyimi

İnterseks kişiler yaşamın her alanında ayrımcılık ve istismarla karşı karşıya kalmaktadır. Toplumdaki görünmezlikleri ve interseks meseleleri hakkında genel bilgi eksikliği, özellikle konuya özel ayrımcılık yasağı teminatları olmadığında, ayrımcılık suçunun cezasız kalması ile sonuçlanmaktadır. Dan Christian Ghattas, “[bu çalışmada] incelenen ülkelerin tamamında, interseks bir tabu olarak görülmektedir, ve interseks kişiler önyargı ile karşılanmaktadır. ... Yaşadıkları, yapısal ve sözel ayrımcılıktan fiziksel şiddet ve yaşamı tehdit eden durumlarla karşı karşıya kalmaya kadar uzanmaktadır” demektedir. Bu tür suçları işleyenler, interseks kişileri genellikle davranış, görünüş ya da her ikisi açısından da cinsiyet normlarına uygun bulmamaları nedeniyle ayrımcılık uygular. İnterseks kişiler hakkındaki bilinç eksikliği, homofobinin de bunda rol oynamasına neden olabilir. Androjenlik ya da doğumda atanan cinsiyete zıt cinsiyet özellikler (örneğin, erkeklerde göğüs gelişimi) benzeri gözle görülür fiziksel farklılıklar, okulda akran zorbalığı ya da dışlanma bahanesi olarak kullanılırken yaşamın ilerleyen aşamalarında ise işsizlik ya da işten çıkarılmaya yol açabilir. Buna ek olarak, interseks kişiler “kadın ve erkek normlarına dair kalıp yargılara uymayan davranış ve/veya dış görünüş söz konusu olduğunda ya da interseks statülerini açıkladıkları hallerde” nefret söylemine ve/veya fiziksel şiddete açık hale gelebilir.⁸³

Bu belgede etraflıca ele alınan ayrımcı tıp uygulamalarının yaşamın ilerleyen aşamalarında ikincil bir etkisi olarak, interseks kişiler sağlık çalışanlarına karşı genel güven eksiklikleri nedeniyle ciddi sorunları olduğunda bile doktora danışmayı reddedebilir. İnterseks kişiler sağlık hizmetlerine erişimde doğrudan ya da dolaylı ayrımcılığa maruz kaldıklarından korkuları haksız sayılmayabilir. AIC, atipik anatomilerinin ortaya çıkmasının ardından interseks kişilere bazen hizmet verilmediğini bildirmektedir. Raporlarında, yetişkin bir interseks erkeğin, Birleşik Devletler’deki farklı sağlık merkezlerinde, cinsiyet özellikleri nedeniyle, özellikle de vajinası bulunduğu, tedavi göremediği ve bu nedenle vajina kanserinden öldüğüne dair uç bir vaka örneği verilmiştir. Belli tıbbi tedavileri yalnızca iki cinsiyetten birine sunan cinsiyete dayalı sağlık politikaları nedeniyle, kayıtlarda başka bir cinsiyet altında görünen ancak yine de belli bir tıbbi tedaviye (örneğin, yumurtalık kanseri tedavisi) ihtiyaç duyan interseks kişiler dolaylı ayrımcılığa maruz kalabilmektedir. Benzer sorunlar, sağlık sigortasına katılma konusunda, özellikle de tıbben belgelenen bir durum söz konusu olduğunda dışarda bırakma kriterlerine izin verilen özel sigorta-

larla ilgili olarak yaşanabilmektedir. AIS Group Australia Inc. “[bu tür] genetik özellikleri olan kişilerin kişisel sigortalarının yapılmadığı ya da bu kişilerden durumları hakkında peşin hükümlü davranıldığı için caydırıcı derecede yüksek sigorta primleri istendiğini” bildirmektedir.⁸⁴

Spor, interseks kişilere karşı ayrımcılığın en görünür olduğu alanların mükemmel bir örneğidir. Okurlar Ağustos 2009’da Berlin’de düzenlenen 12. IAAF Atletizm Dünya Şampiyonası’nda 800 metre kadınlar yarışında altın madalya kazanmış olan Caster Semenya olayını hatırlayabilir. Başarısının ardından dünyaya interseks olduğu açıklanmış ve tüm gözler üzerine dönmüştü; atletin dünyası yıkılmış ve intihar etmemesi için gözetime alınacak noktaya gelmişti. Uluslararası Atletizm Federasyonu Birliği (IAAF) tarafından “cinsiyet testine” tabi tutulmasının ardından atlet Temmuz 2010 yılında Birliğin yarışlara dönmelerini onaylamasına kadar uluslararası yarışmalardan çekilmişti.

Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC) ve Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği (FIFA) benzeri uluslararası spor kuruluşlarının da cinsiyet doğrulama konusunda rehber ilkeleri bulunmaktadır. Bu cinsiyet rehber ilkeleri, Hida Viloria ve Maria Jose Martínez-Patino’nun da belirttiği üzere sorunludur: IAAF ve IOC “yüksek düzeyde testosterona sahip kadınlar için yeni politikalarının ... ‘tüm kadın atletler açısından’ adil olmayı sağlamak için uygulandığını ileri sürmektedir, ancak doğrudan etkileyecekleri kadınlara karşı adil olma dikkate alınmamaktadır”. Buna ek olarak, Rebeca Jordan-Young ve *diğerleri*, rehber ilkelere uyabilmek ve yarışabilmek için “gelişmekte olan ülkelerden (yaşları 18 ila 21 arası) dört genç atletin gonadektomi ve ‘kısmi klitoridektomi’ ameliyatı yaptırılmalarına” neden olan bu politikaların etik doğasını sorgulamıştır.⁸⁵

5.2. Ayrımcılık ve şiddete karşı mevcut yasal çerçeve

Son on yılda, interseks kişilerin özel olarak eşit muamele mevzuatı koruması altına alınmaları gereğinin anlaşılması konusunda mesafe kaydedilmiştir. Bu yönde ilerleme kaydeden ülkeler, çoğunlukla, interseks kişileri kadın ve erkeklerle birlikte zımni ya da açık olarak “cinsiyet” kategorileri arasında kapsamaktadır. Bu yaklaşım, ulusal hukuk çerçevelerinde cinsiyet kategorilerinin hâlihazırda kullanılması avantajından yararlanmıştır; bu sayede interseksin de dâhil edilmesi, bu konuda yeni bir zeminin ortaya konmasından görece daha kolay olmuştur.

Ancak artık bu yaklaşım sorgulanmaya başlamıştır. Tıpkı “cinsel yönelim” ve “cinsiyet kimliği” gibi terimler geliştirilmesinin LGBT topluluğuna görünürlüklerini artırma ve eşitliği güçlendirme yönünde güçlü araçlar sunması gibi, interseks kişilerin de ayrımcılık yasağı temellerinin benzer biçimde özelleşmesinden yararlanma olasılığı bulunmaktadır. Ancak bu aşamada, her ne kadar gerek “cinsiyet özellikleri” gerekse “interseks statüsü” kullanımında olsa da, yeni terimin ne olacağına konusunda uluslararası bir uzlaşma yoktur.

Eşitlik mevzuatında interseks açık göndermede bulunan ilk ülke Güney Afrika idi. 2005 tarihli *Adli Değişiklikler Yasası* ile 2000 tarihli *Eşitliğin Yaygınlaştırılması ve Haksız Ayrımcılığın Önlenmesi Yasası*’na yapılan değişiklik ile “interseks, derecesinden bağımsız olarak, doğuştan gelen ve atipik cinsel farklılık” olarak tanımlanmış ve “cin-

siyetin ‘interseksi’ de içerdiği” belirtilmiştir. Bu yasa, kendi kategorisindeki yasaların ilki olmasının dışında, tanımına istisnasız tüm interseks kişileri dâhil edecek şekilde hazırlanmış olması nedeniyle gerçek anlamıyla çığır açıcı olmuştur.

Almanya bir yıl sonra aynı şeyi yapmıştır. Asıl olarak AB eşitlik mevzuatını ulusal mevzuata katmayı amaçlayan Genel Eşit Muamele Yasası’nın kabul edilmesi ile “transseksüel” ve “interseksüel” kişiler Almanya’nın Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) içtihadına dair yorumu doğrultusunda “cinsiyet” tanımına zımnen dâhil edilmiştir. Alman mevzuatında bahsi geçen “cinsel kimlik” zemini de yararlı olabilir. Avusturya Eşit Muameleden Sorumlu Kamu Denetçisi, aynısının Avusturya için de geçerli olduğunu ileri sürmekte ve Eşit Muamele Yasası’nda geçen “cinsiyet” teriminin interseksi de kapsamı gerektiğini belirtmektedir.⁸⁶

Başka bir hukuki yaklaşım ise interseks statüsünün cinsiyet kimliği ya da cinsiyet ifadesi ile ilişkilendirilmesidir. Ocak 2015’te yürürlüğe giren Fin Cinsiyet Eşitliği Yasası, yasanın cinsiyet kimliği ve cinsiyet ifadesi üzerine yeni hükümlerinin aynı zamanda kişinin tartışmasız biçimde kadın ya da erkek olmayan cinsiyet özellikleri ile ilgili ayrımcılık için de geçerli olduğunu açıkça belirtmektedir. Daha öncesinde, cinsiyet eşitliğinden sorumlu Fin Kamu Denetçisi, Cinsiyet Eşitliği Yasası’na hızla değişiklik yapılması için de savunuculuk yaparken bir yandan da önceki hükümlerin trans ve interseks kişileri de kapsayacak şekilde uygulanması için çağrıda bulunmuştur. 2009 tarihli İskoç Ceza Yasası (ön yargı nedeniyle işlenen suçların cezalarının artırılması başlığıyla) “trans kimliği” kapsamında gerçek ya da varsayılan “interseksüellik” temelinde işlenen nefret suçlarına karşı koruma içermektedir.⁸⁷

2012 yılında, İspanya’daki Özerk Bask Bölgesi, cinsiyet kimliği temelinde ayrımcılık yasağı ve trans kişilerin tanınması için, interseks kişileri de kapsamına alan bir yasa çıkarmıştır. Yasa öncelikle trans kişilerin ihtiyaçlarını dikkate almakla beraber, Madde 6 (4) interseks kişilerin “a) interseks kişilere ve ailelerine özellikle durumları ile ilgili ihtiyaçlarının karşılanması için hukuki değerlendirme dâhil bilgi, yönlendirme ve tavsiye” benzeri hizmetlere erişimlerinin bulunması gerektiğini ortaya koymaktadır. Yasa aynı zamanda “toplumsal, kültürel, istihdam ve eğitimle ilgili alanlarda yaşanan her türlü ayrımcılıkla mücadeleyi ve [interseks] haklarının savunulmasının yaygınlaştırılmasını” amaçlamakta ve “buna ek olarak, [...] interseks kişilerin derneklerinin ve cinsiyet kimliği alanında çalışan örgütlerin halka açık çalışmalarına katılımını” desteklemektedir.⁸⁸

2013 tarihli Cinsiyet Ayrımcılığı Konusunda Değişiklik Yapan Yasa (Cinsel Yönelim, Cinsiyet Kimliği ve İnterseks Statüsü Yasası) başlıklı Avustralya federal yasası ilk defa intersekslere özel bir zemin (yani “interseks statüsünü”) yaratarak “cinsiyet” ya da “cinsiyet kimliği” tanımlarının genişletilmesi yolundan farklı bir yol çizmiştir. Yasada interseks statüsü “ (a) tamamen kadın ya da erkek olmama; ya da (b) kadın ve erkeğin bir kombinasyonu olma; ya da (c) ne kadın ne de erkek olma; fiziksel, hormonal ya da genetik özelliklerine sahip olma statüsü” olarak tanımlanmaktadır. Yasa, kişinin (fail) diğer kişiye (mağdur) interseks statüsünde olmayan bir kişiye kıyasla daha kötü muamele etmesi halinde failin interseks statüsü temelinde mağdura karşı ayrımcılık yaptığını belirtmektedir; burada “(a) mağdurun interseks statüsü; ya da (b) genellikle interseks statüsünde bireylere ait bir özellik; ya da (c) genel olarak interseks statüsünde bireylere atfedilen bir özellik” olması dikkate alınır.⁸⁹

2015 tarihli Malta Cinsiyet Kimliği, Cinsiyet İfadesi ve Cinsiyet Özellikleri Yasası, "cinsiyet özelliklerini", "üreme organları ve cinsel organlar ve/veya kromozom yapıları ve hormonları benzeri birincil özellikler ve kas kütlesi, kıl dağılımı, göğüsler ve/veya yapı benzeri ikincil özellikleri içeren kişinin kromozomal, gonadal ve anatomik özellikleri" olarak tanımlamaktadır. Eşit muamele mevzuatı ile Ceza Kanunu'ndaki nefret suçuyla mücadele ve "nefret söylemi" hükümlerinde bu temelde koruma sağlamaktadır. En önemlisi, yasa "reşit olmayan kişinin rızası olmaksızın toplumsal etkenlerle gerçekleştirilen tıbbi müdahaleyi" yasanın ihlali olarak değerlendirmektedir.⁹⁰

İnterseks kişilere karşı ayrımcılık ve şiddete karşı, tüm bu farklı ulusal ve bölgesel yaklaşımların tamamı değerli olsa da bazıları belirli hukuki geleneklere daha uygundur. Ancak yaklaşım ne olursa olsun hukuki kesinliğin teminat altına alınması gerekir. Bu açıdan, "cinsiyet özellikleri" ya da "interseks statüsü" benzeri interseks ile ilgili özel bir hükmün bulunması bu marjinalleştirilmiş gruba görünürlük kazandırmanın yanı sıra toplumun geneli için de eğitsel bir rol oynamaktadır. Belirli bir terimin olmaması halinde, cinsiyet kategorisinin uygulanabilirliğinin buyurucu bir hukuki yorumu gerekli görünmektedir.

Aynı biçimde, ayrımcılığı ele alan mevzuatın maddi kapsamının yaşamın tüm alanlarını içermesi ve nefret suçları ve "nefret söylemini" ele alan çerçevenin interseks kişilere karşı şiddeti açıkça kapsamaması da önemlidir.

5.3. Farkındalık artırma, sosyal içerme ve destek hizmetleri

Şu ana kadar, interseks meseleleri ile ilgili tüm farkındalık artırıcı girişimler tabandaki interseks örgütleri tarafından yürütülmüştür. Bu girişimler arasında (1996'dan bu yana) 26 Ekim'in İnterseks Farkındalık Günü olarak belirlenmesi ve İnterseks Anma Günü olarak ilan edilen ve 8 Kasım ile biten hafta boyunca interseks çocuklar üzerinde istenmeyen genital kozmetik ameliyatlar, utanç ve gizliliği sona erdirmek için her yıl düzenlenen çeşitli etkinlikler yer almaktadır. İnterseks kişiler farklı medya kanallarında da yaşadıkları zor duruma dikkat çekmek için farklı malzemeler üretmektedir.

Kamu kurumları ve interseks örgütleri arasında işbirlikleri nadir görülmekle beraber mevcuttur. Örneğin, Almanya Federal Ayrımcılıkla Mücadele Kurumu ve diğerlerinden alınan fonlarla trans, kuir ve interseks örgütleri ile işbirliğiyle www.meingeschlecht.de portalı açılmıştır. Amacı, gerçek yaşamda karşılaşılabilecek durumları daha görünür kılarak interseks kişilerin özgüvenini artırmaktır. Fiziksel ve cinsel çeşitliliğin normal olduğu fikrini yaymak ve bilgi vermek için gençleri hedef almaktadır. Portalda trans, kuir ve/veya interseks kişiler olarak deneyimlerini ve kendilerine dair düşüncelerini anlatan gençlerin metinleri, görüntüleri ve videoları bulunmakta ve Almanya çapında irtibat noktaları hakkında bilgi yer almaktadır. 2014 yılında, üç Alman eyaleti interseks ile ilgili STÖ'ler tarafından yürütülen etkinlikleri finanse etmiştir.

Avusturya'da da ilginç girişimler meydana gelmiştir. Avusturya Reklamcılık Konseyi, cinsiyete dayalı ayrımcılık ile ilgili belgesinde "belirli bir cinsiyete ait olmaya dair yaygın görüşe uymayan kişileri (interseks kişiler ya da trans kişiler gibi) değersizleştirmeleri halinde bu reklamlar cinsiyete dayalı ayrımcılık yapmaktadır" açıklamasını yapmıştır. Buna ek olarak, 6 ila 12 yaşındaki çocukların cinsel eğitimi ile ilgili bir

broşürde interseksüellik ile ilgili bilgilere ve interseksüellik konusunda çocuklarla nasıl konuşulacağı üzerine basit açıklamalara yer verilmiştir.⁹¹

Avustralya'daki politika alanındaki gelişmeler Avrupa kapsamında da benzer politikaların geliştirilmesi için ilham verici olabilir. Örneğin, Victoria Eğitim ve Erken Çocukluk Gelişimi Departmanı, "trans ya da interseks statüsündeki öğrencilere okul desteği sunmak için" bir politika geliştirmiştir. Politikada; (i) özel hayatın korunması ve gizlilik yaklaşımlarının ayrıntıları verilmekte; (ii) okul müdürlerinin kişilerin esenliğini destekleyecek hizmetler sunması talep edilmekte; (iii) tuvalet, duş ve soyunma odalarının "öğrencinin tercih ettiği ya da seçtiği cinsiyete" uygun olması talep edilmekte; (iv) aynı okula devam ederken cinsiyet kimliğinin değiştirilmesi halinde topluluk uyumunun nasıl sağlanacağı belirtilmekte; ve (v) okul belgelerinin öğrencinin tercih ettiği isim ve cinsiyeti yansıtacak biçimde nasıl değişeceği açıklanmaktadır. Malta Eğitim ve Çalışma Bakanlığı da kısa süre önce bu yaklaşımı benimseyerek LGBTİ sivil toplumla birlikte Trans, Cinsiyet Farklılığı Bulunan ve İnterseks Öğrenciler için Politika'yı geliştirmiştir.⁹²

Avustralya Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından sağlanan finansman ile OII Avustralya; müttefikleri, ebeveynler ve hizmet sunucular için interseks hakkında bilgi, hizmet sunucuların yükümlülükleri, 2013 ayrımcılıkla mücadele yasası, cinsiyetle ilgili kategorilere interseksin nasıl dâhil edileceği, içermeci dil kullanımı ve benzeri konularda broşürler yayımlamıştır.⁹³

Kültürel cephede, Fransa'nın Brittany şehrindeki Douarnenez film festivali, 2012'den bu yana programında interseks ve trans topluluğuna açıkça ve özellikle kucak açmaktadır. Yılda 10.000'i aşkın ziyaretçisi olan festival, aynı zamanda interseks kişilerin ve Avrupalı interseks aktivistlerin bulunduğu, deneyimlerini paylaştığı, daha yeni savunuculuk stratejilerini planladığı ve yeni müttefikler bulduğu bir yer haline gelmiştir.⁹⁴

Bu girişimler memnuniyet verici ve iyi uygulamalar olsa da toplum geneline ulaşmak için yapılması gereken daha çok şey bulunmaktadır. Bu nedenle ulusal ve yerel düzeyde genel eşitlik kampanyalarında interseksle ilgili mesajların verilmesi önem taşımaktadır. Hizmet sunucular arasında da interseks konularını temel konular içine yerleştiren mesleki eğitimin sistemli olarak sağlanması ve bu konuların müfredata dâhil edilmesi gerekmektedir.

Geçmiş travmalar ve ameliyat, ilaç kullanımı ve insanların esenliğini etkileyen diğer ayrımcılık biçimlerinin yaşam boyu etkisi açısından değerlendirildiğinde, çoğu interseks kişi disiplinler arası danışmanlık ve destekten olduğu kadar tıbbi ya da patolojik bir çerçeve dışında çerçevelenen akran desteğinden de yarar sağlayacaktır. Benzer bir destek, anlayışlarını ve sosyal içermeyi güçlendirmek için ebeveynler, arkadaşlar ve meslektaşlara da sunulmalıdır.

6. Bölüm

Adalet erişim ve hesap verebilirlik

6.1. Yeni gelişmekte olan ulusal hukuk içtihadı

Bugüne dek, interseks kişilerin karşılaştığı insan hakları ihlallerinin sorgulandığı az sayıda vaka mahkemeye taşınmıştır. Bu büyük olasılıkla, birçok davada, cerrahi müdahaleyi gerçekleştiren kurum veya kişilerin değil, müdahaleye onay verdikleri için bizzat ebeveyn veya vasilerin davalı durumuna düşmesi nedeniyledir. Ancak, hukuk sistemi içerisinde konuyla ilgili küçük de olsa önemli bir içtihat oluşmuştur.

1999 yılında, Kolombiya Anayasa Mahkemesi, dünya çapında bir ilke imza atarak, doktor ve ebeveynlerin “atipik üreme organlarıyla” doğan çocuklara cerrahi operasyon uygulamalarını, çocuğun haklarına ve esenliğine zarar verebileceği gerekçesiyle büyük ölçüde sınırlayan, interseks konulu iki karar verdi. Uluslararası Hukukçular Komisyonu (UHK), “üreme organlarının ayırdına çoktan varmış ve cinsiyet kimliğini tanımlamak konusunda daha bilinçli olan sekiz yaşında bir çocuğun kişiliğinin özgürce gelişebilmesine imkân vermek çok daha fazla önem taşımaktaydı; çocuk büyüdükçe bağımsızlığı artıyor ve daha fazla korunmaya gerek duyuyordu” ifadesiyle mahkemenin gerekçesini özetledi. Dahası, mahkeme bu kararlarıyla, interseks kişileri, tahammülsüzlükten kaynaklanan ayrımcılığa karşı devlet tarafından korunma hakkına sahip bir azınlık grubu olarak tanıdı. Mahkeme aynı zamanda, “şimdiye dek bastırılmış olan bu insanlara yaşam alanı açmanın”, kamu yetkililerine, sağlık görevlilerine ve sıradan vatandaşlara düşen bir sorumluluk olduğunu belirtti.⁹⁵

2008’de, Kolombiya Anayasa Mahkemesi, davacının beş yaşındaki interseks çocuğu üzerinde ameliyat yapılmasını isteyen bir baba olduğu başka bir davayla karşılaştı; 1999 tarihli mahkeme kararlarının ortaya koyduğu standartlar ışığında, babanın kararı sosyal hizmetler ve General Northern Clinic tarafından desteklenmiyordu. Mahkeme, geçmişteki değerlendirmesine bağlı kalarak, “anayasal özerklik hakkı ile menfaat sahibinin hakları arasındaki çatışmayı” ele aldı ve “ameliyatın söz konusu olduğu interseks vakalarda, çocuğun kararının birincil öneme sahip olduğu ve ebeveynin koruyucu sıfatıyla karar alma hakkının ikincil olduğu” sonucuna vardı.⁹⁶

Bir vakada, interseks bir kişi, cerrahını mahkemeye verdi. 2007'de, Christiane Völling, 30 yıl önce onayı olmadan rahmini, fallop tüplerini ve yumurtalıklarını alan cerrahı dava etti. Bir yıl sonra, Köln Bölge Mahkemesi doktorun "suç teşkil edecek şekilde Völling'in sağlığına zarar verdiğine ve kendi kaderini tayin etme hakkını ihlal ettiğine" karar verdi, ve cerrahı, Völling'e 100.000 € tazminat ödemeye mahkum etti. Daha da önemlisi, bu dava; i) geçmişte maruz kalınan ameliyatların süregelen etkileri, ve ii) göstermelik bir özrün ötesinde bir tazminat ile iki anahtar ilkeyi ortaya koydu.⁹⁷

Filipinler ve Kenya'daki mahkemelerde başka davalar görülmüş ve olumlu sonuçlar elde edilmiştir. İlkinde, Filipinler'de Yargıtay, davacının doğum belgesindeki cinsiyet belirtecinde değişiklik talebinin "doğal", biyolojik, tıbbi bir durumun sonucu olduğunu kabul etmiş ve böylece interseks bir kişinin bedeni olgunlaşınca kendi cinsiyetini belirlemesine imkân tanımının makul olduğunu ortaya koymuştur. İkinci vakada, davacı, "belirsiz üreme organları" yüzünden hiçbir zaman doğum belgesi alamadığından bir dizi ayrımcılıkla karşılaşan Richard Muasya idi. Yetişkinliğinde, şiddet içeren hırsızlık suçundan yargılanıp mahkûm olmuş, sadece erkeklerin olduğu bir hapishaneye yerleştirilmişti. Kenya Yüksek Mahkemesi, küçük düşürüldüğü ve alay edildiği, üzerinde "davacının farklı durumunu teşhir etme amaçlı, sadizm ve hınzır bir merak duygusundan kaynaklanan", bedeni istila edici üst aramasına tabi tutulduğu için, Muasya'nın cezaevinde insanlık dışı ve alçaltıcı uygulamalara maruz kaldığına karar verdi. Mahkeme, bunun Kenya Anayasası'na ve İHEB'in 5. Maddesine aykırı olduğu sonucuna vardı ve Muasya'ya 500,000 Kenya şilini (yaklaşık 4000 €) tazminat ödenmesine karar verdi. 2014 yılında, aynı Kenya Mahkemesi, hükümetin interseks bir çocuğa doğum belgesi vermesi kararını çıkararak, interseks kişilerin ülkede tanınması yönünde bir adıma daha imza attı.⁹⁸

6.2. Ulusal insan hakları yapıları

Kamu denetçileri, eşitlik kurumları ve insan hakları komisyonları gibi ulusal insan hakları yapıları (UİHY), azınlıklar için eşitlik sağlama ve onlara erişme, şikâyetlerini ele alma ve toplumdaki görünürlüklerini artırmada özellikle faydalı bir rol oynamaktadır. Düşük seviyeli şikâyet mercii olarak, bu yapılara, mahkemelere oranla daha kolay ve ucuz bir biçimde ulaşılabilmektedir. İnterseksin yasa kapsamına alınmasını savunan Finlandiya Cinsiyet Eşitliği Kamu Denetçileri ve interseks kişilere cinsiyet atanmasıyla ilgilenen Alman Federal Ayrımcılık Yasağı Dairesi'nin girişimleri, bu tip kurumlar interseks meselelerini ele almakla görevlendirildiğinde ne kadar çok şey başarılabilirlerini göstermektedir.⁹⁹

Avrupa Eşitlik Kurumları Ağı (EQUINET), LGBTİ meselelerine yönelik çalışmalarını geliştirmek konusunda eşitlikçi kurumların yapabileceklerini ve buna destek amacıyla Avrupa düzeyindeki çalışmaları değerlendiren görüşünü yayımlamıştır. Bu belgenin açıkça gösterdiği gibi, interseks kişiler eşitlikçi kurumların raporlarında ve çalışmalarında ender olarak yer bulurlar ve adı geçen ağın hiçbir üyesine interseks kişilerden herhangi bir şikâyet ulaşmamıştır. Bu nedenle EQUINET, interseks kişiler ve organizasyonlarıyla daha sıkı bağlantı kurma çağrısında bulunmuştur. Konuyla ilgili olarak, Avusturya'da Eşit Muamele Kamu Denetçisinin interseks örgütler arasında köprü kurma ve bu tema üzerine bir kitapçık hazırlama amacıyla konferans düzenlediği iyi bir uygulamanın altını çizmiştir.¹⁰⁰

EQUINET aynı zamanda üyelerini, LGBTİ kişileri tam anlamıyla yasa korumasına alacak eşitlikçi yasama konusunda mücadele vermeye ve özellikle eşitlikçi muameleyle ilgili yasama faaliyetinde interseks kişilere yer vermeye davet etmiştir. Üyelerini, “çocuğun katılımı olmadan karar alınan erken yaştaki cerrahi müdahaleler konusunda kaygılarını belirtmeye” çağırmıştır.¹⁰¹

Çocuklar ve hastalar için kamu denetçileri ile çocukları koruma yetkilileri de, interseks çocukların menfaatlerini koruma ve insan haklarını savunma konusunda bir rol oynarlar. Örneğin, 2013 tarihli İrlanda Cinsiyet Saptamanın Genel Çerçevesi Yasa Tasarısı'na yönelik Tavsiye'de, İrlanda Çocuklar için Kamu Denetçisi, “haysiyetli bir yaşam sürmek yönünde karşılaşılan olağanüstü engel ve güçlükler” ışığında, cinsiyet saptama mevzuatının trans ve interseks çocukların karşılaştığı zorlukları hafifletmeyi amaçlaması gerektiğini, ve “mevzuatın, var olan sistemi korumanın trans ve interseks gençler üzerindeki etkilerinin ne olacağının kapsamlı biçimde yapılan değerlendirmesine dayanması gerektiğini” ifade etmiştir.¹⁰²

6.3. Geçmişten gelen acılar konusunda hesap verebilirlik

Gerek Alman gerekse İsviçre etik konseyleri, interseks kişilerin geçmişte maruz kaldıkları müdahaleler sonucu yaşadıkları sıkıntıların toplum tarafından kabul edilmesinin gerektiği görüşünde birleşir. NEK-CNE, “o zamanlardaki tıbbi uygulamaların, bugün geçerli olan etik bakışa göre özellikle fiziksel ve zihinsel bütünlük ile kendi kaderini tayin etme açısından temel insan haklarıyla bağdaşmayan sosyokültürel değerler rehberliğinde şekillendiğini” belirtmektedir.¹⁰³

Bu bakımdan, Alman konseyi “özellikle şimdiki görüşe göre hatalı tıbbi tedaviler sonucu fiziksel ve psikolojik sıkıntılar yaşayıp çoğunlukla fazladan masraflarla karşı karşıya kalanlara en azından sembolik bir tazminat” verilmesi gerektiğini de savunmaktadır. Konsey, “söz konusu bireyler için uygun sosyal şartlar yaratılmasının ve ailelerine hassas davranılmasının” son derece önemli olduğunu eklemiştir. Buna ek olarak, parasal tazminat söz konusu edilmeli, ve “şimdi hatalı görülen tedbirlerin zamanında devlet tarafından hoş görüldüğünü veya engellenmediğini” kabul ederek devlet tarafından finanse edilen bir fon veya vakıf aracılığıyla yönlendirilmelidir.¹⁰⁴

Uluslararası İnterseks Forumu bir kamu açıklaması yoluyla, “telafi, tazminat, adalete erişim ve gerçekleri bilme hakkı” sağlanması çağrısında bulunmuştur. İnterseks kişiler tarafından sıklıkla dile getirilen başka bir talep ise kendi sağlık raporlarına erişim konusundadır. Sağlık raporlarının çoğunlukla elde edilememesi, interseks kişilerin adli çözümlere erişimi açısından da engel oluşturur.¹⁰⁵

6.4. Gelecekte insan haklarına uyum için teminat vermek

Sonuçta, üye ülkeler interseks meseleleri etrafındaki sır perdesini ve ayrımcılık vakalarındaki cezasızlık durumunu ortadan kaldırmakla yükümlüdür. Gerçeklerin su yüzüne çıkması ve geçmişteki hatalı uygulamaların ve insan hakları ihlallerinin sorumluluğunun üstlenilmesi, hataların telafisi yönündeki her süreç açısından temel taşı oluşturur. Bunun ötesinde, gelecekte insan haklarıyla uyumun sağlama alınması için, interseks kişilerle ilgili güncel uygulamalar hakkında her düzeyde ve ilgili

tüm birimler tarafından bilgi toplanması ve bu bilgilerin en ileri etik ve insan hakları standartları merceğinden değerlendirilmesi için daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir. Bu süreç içinde, interseks kişiler ve örgütlerin katılımı kilit önemdedir.¹⁰⁶

İnterseks kişilerin dışlanması yol açan güncel kalıp yargıların ve erken yaşta müdahale ve ameliyatların ele alınması gerekmektedir. İnterseks kişilerin ulusal insan hakları uygulamalarının korumasına alınmasının yanı sıra mahkemelere, ulusal insan hakları yapılarına ve diğer yollarla adalete erişimde kolaylıklar sağlanmasını amaçlayan yasalar ortaya koyulmalıdır. Doktorlar ve psikososyal hizmet veren sağlık görevlilerini de kapsayan profesyonellere, açık ve net etik standartların rehberliği sağlanmalıdır. Bedensel çeşitliliği öne alan eğitim kampanyaları da önemli rol oynayabilir ve teşvik edilmelidir.

Son olarak, interseks çocuklar, akrabaları ve ailelerinin uygun bir rehberlik ve destek hizmetine ihtiyacı vardır. İnterseks kişilere özel sivil toplum savunucuları, sağlık ve sosyal hizmet görevlilerinin yanında, interseks kişilere ve ailelerine bilgi ile hizmet verme sürecine katılabilirlerdir. Sağlık ve sosyal hizmetler çerçevesinde, interseks meseleleri ve bunların insan haklarıyla ilgili sonuçları konusundaki eğitim iyileştirilmelidir.

Notlar

1. J. A. Greenberg (1998), "Defining Male and Female: Intersexuality and the Collision between Law and Biology", *Arizona Law Review*, Cilt: 41, Sayı: 2, s. 265-328.
2. "Cinsiyet" (sex) ve "toplumsal cinsiyet" (gender) terimleri farklı bağlamlarda tutarsızca kullanılmaktadır ve temel olarak bazı dillerde bu ikisi arasında bir ayrıma gidilmediğinden Avrupa çapında da aynı anlamı taşımamaktadır. Bu belgede kişinin doğumda atanan cinsiyeti (sex) ve yaşamın ilerleyen aşamalarında tercih ettiği ya da kabul ettiği cinsiyeti (gender) arasında bir ayrıma gidilmektedir.
3. Bu tematik rapor, interseks kişilerin insan haklarının uygulanması ile ilgili özel konulara odaklanmaktadır. Rapor, İnsan Hakları Komiseri'nin "A boy or a girl or a person – intersex people lack recognition in Europe" (Bir oğlan ya da kız ya da kişi - interseks kişiler Avrupa'da tanınmıyor) başlıklı açıklamasına (9 Mayıs 2014) dayanmaktadır. Bu metne İngilizce, Fransızca ve Rusça dillerinde ulaşmak için: www.coe.int/web/commissioner/blog.
4. D. C. Ghattas (2013), *Human Rights between the Sexes: A preliminary study in the life of inter* individuals*, Heinrich Böll Stiftung: Demokrasi Yayınları Serisi, Cilt: 34, s. 10.
5. 2009'da İnsan Hakları Komiseri, trans kişilerin insan hakları sorunlarını ele alan ve "Human rights and gender identity" (İnsan hakları ve cinsiyet kimliği) başlıklı bir tematik rapor yayımlamıştır. Bu metne İngilizce, Fransızca, Rusça, İspanyolca ve Türkçe dillerinde ulaşmak için: wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1476365.
6. Swiss National Advisory Commission on Biomedical Ethics (İsveç Ulusal Biyomedikal Etik Danışma Komisyonu) (NEK-CNE) (2012), "On the management of differences of sex development: ethical issues relating to 'intersexuality'" Opinion Sayı 20/2012; *Intersexuelle Menschen e. V. / XY-Frauen* (2008), *BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) hakkında Almanya Federal Cumhuriyeti'nin 6. Ulusal Raporuna karşılık hazırlanan Gölge Rapor*
7. Transgender Equality Network Ireland (2013), "Human rights violations in Ireland on the basis of gender identity and intersex identity", Ülke Raporu Gruplarına yapılan sunum, İnsan Hakları Komitesi 109. Oturumu, Cenevre, Ekim-Kasım 2013; J. Eisfeld, S. Gunther ve D. Shlasko (2013), "The state of trans* and intersex organizing: A case for increased support for growing but under-funded movements for human rights"; ayrıca bkz. International Intersex For'a'dan (Uluslararası İnterseks Forumları) konuyla ilgili açıklama: (i) Third International Intersex Forum (2013) (Üçüncü İnterseks Forumu) basın açıklaması: www.ilga-europe.org/home/news/latest/intersex_forum_2013; ve (ii) Riga'da yapılan Avrupa İnterseks Toplantısı (2014) açıklaması: <http://oiieurope.org/statement-of-the-european-intersex-meeting-in-riga-2014/>.
8. A. Fausto-Sterling (2000), *Sexing the body: gender politics and the construction of sexuality*, New York: Basic Books, s. 51; İnterseks, ilk defa Alman bilim insanı Richard Goldschmidt tarafından *Endocrinology* adlı meslek dergisinin 1901 tarihli ilk sayısında bilimsel bir terim olarak kullanılmıştır ve 20. Yüzyılın ortasına doğru bu konuda en önde gelen tıbbi terim olmuştur. Tıbbi terimlere dair ayrıntılı bir özet için Bölüm 2.2'ye bakınız.
9. OHCHR (2013), Fact sheet: "LGBT rights: frequently asked questions".
10. J. Behrmann ve V. Ravitsky (2013), "Queer liberation, not elimination: Why selecting against intersex is not 'straight' forward", *The American Journal of Bioethics*, Cilt: 13, Sayı: 10, s. 39-41.
11. LGBTIQ (LGBTİ kişileri birlikte *kuir* bireyleri de kapsayan bir kısaltma) bazı durumlarda kurumsal düzeyde de kullanılmaya başlanmıştır.

12. FRA tarafından hazırlanan "Report on homophobia, transphobia, and discrimination on grounds of sexual orientation, gender identity and intersexuality – 2015 Update – comparative legal analysis (Cinsel Yönelim, cinsiyet kimliği ve interseksüellik temelinde ayrımcılık, transfobi ve homofobi raporu – 2015 Güncellemesi – karşılaştırmalı hukuki analiz)" adlı rapor için FRANET'in hazırladığı Avusturya hakkında tematik hukuki incelemesinde interseks bir kadının Bundes-Behindertengleichstellungsgesetz (Federal Engellilik ve Eşit Muamele Yasası) kapsamında yer alan engellilik ile ilgili koruma hükümleri uyarınca başarıyla sonuçlanan bir ayrımcılık davası açtığı belirtilmektedir; bkz. Oberste Gerichtshof (Avusturya Yüksek Mahkemesi), 1Ob189/09i, 15.12.2009; Y. Menon (2011), "The intersex community and the Americans with Disabilities Act", *Connecticut Law Review*, Cilt: 43, Sayı: 4, s. 1221-1251.
13. A. Fausto-Sterling (2000), a.g.e., s. 51.
14. AKPM (2013), Karar no. 1952 (2013) çocukların fiziksel bütünlük hakkı, paragraf 7.5.3.
15. FRA bünyesindeki çok-disiplinli araştırma ağıının (FRANET), FRA tarafından hazırlanan "Cinsel Yönelim, cinsiyet kimliği ve interseksüellik temelinde ayrımcılık, transfobi ve homofobi raporu – 2015 Güncellemesi – karşılaştırmalı hukuki analiz" için hazırladığı ulusal katkılara bu tematik raporda göndermeler yapılmaktadır.
16. New Zealand Human Rights Commission (Yeni Zelanda İnsan Hakları Komisyonu) (2010), "To be who I am" – trans kişiler tarafından yaşanan ayrımcılığa dair araştırma raporundan interseks kişilerle ilgili kısım; San Francisco Human Rights Commission (San Francisco İnsan Hakları Komisyonu) (2005), "A human rights investigation into the medical 'normalization' of intersex people"; German Ethics Council (Alman Etik Konseyi) (2012), "Intersexuality opinion"; NEK-CNE (2012), a.g.e., s. 8; Commonwealth of Australia (Avustralya Federal Devleti) (2013), "Second report: Involuntary or coerced sterilisation of intersex people in Australia".
17. A. Fausto-Sterling (2000), a.g.e., s. 46; J. D. Hester (2004), *Intersex(es) and informed consent: How physicians' rhetoric constrains choice*, *Theoretical Medicine and Bioethics*, Cilt: 25, Sayı: 1, s. 21-49.
18. J. Colapinto (11/12/1997), "The True Story of John/Joan", *Rolling Stone*, s. 54-97; J. Wowers (2010), *Intersexualität: Eine Kinderrechtliche Perspektive*, frühe Kindheit, Sayı 0310, s. 18-22; A. Dreger (1998), *Hermaphrodites and the medical invention of sex*, Cambridge: Harvard University Press, s. 182-183; N. Ben-Asher (2006), "The necessity of sex change: A struggle for intersex and transsex liberties", *Harvard Journal of Law and Gender*, Cilt: 29, Sayı: 1, s. 51-98; American Academy of Pediatrics (Amerikan Pediatri Derneği) (2000), "Evaluation of the newborn with developmental anomalies of the external genitalia", *Pediatrics*, Cilt: 116, Sayı: 1, s. 138-142.
19. A. Dreger, E. K. Feder ve A. Tamar-Mattis (2012), "Prenatal dexamethasone for congenital adrenal hyperplasia", *Journal of Bioethical Inquiry*, Cilt: 9, Sayı: 3, s. 277-294; B. A. Kelly, A. J. Lewandowski, S. A. Worton, E. F. Davis, M. Lazdam, J. Francis, S. Neubauer, A. Lucas, A. Singhal ve P. Leeson (2012), "Antenatal glucocorticoid exposure and long-term alterations in aortic function and glucose metabolism", *Pediatrics*, Cilt: 129, Sayı: 5, s. 1282-1290 ; A. Bria (2003), *Discrimination Against People Affected by Intersex Conditions*, s. 9; M. Carpenter (2014), "Submission on the review of Part B of the Ethical guidelines for the use of assisted reproductive technology in clinical practice and research", 2007, s. 6; C. M. Girardin ve G. Van Vliet (2011), "Counselling of a couple faced with a prenatal diagnosis of klinefelter syndrome", *Acta Pædiatrica*, Cilt: 100, Sayı: 6, s. 917-922.
20. C. J. Dewhurst ve R. R. Gordon (1969), *The Intersexual Disorders*, London: Baillière, Tindall ve Cassell, s. 52; Y. Low, J. Hutson and Murdoch Children's Research Institute Sex Study Group (2003), "Rules for clinical diagnosis in babies with ambiguous genitalia", *Journal of Paediatrics and Child Health*, Cilt: 39, Sayı: 6, s. 406-413.
21. M. Rupprecht (2013), "Children's right to physical integrity"; rapor, Committee on Social Affairs, Health and Sustainable Development, PACE (Doc. 13297).
22. New Zealand Human Rights Commission (Yeni Zelanda İnsan Hakları Komisyonu) (2010), a.g.e., San Francisco Human Rights Commission (San Francisco İnsan Hakları Komisyonu) (2005), a.g.e.; Ponsonby Productions Ltd. (2012), "Intersexion" a.g.e.
23. C. Völling (2010), *Ich war Mann und Frau: Mein Leben als Intersexuelle*, Fackelträger, s. 94.
24. 6. Bölümde geçen mahkeme tutanakları ve kararı.

25. M. Bauer ve Zwischengeschlecht.org (2013), "Stop intersex genital mutilations!"
26. E. Schneider (2013), "An insight into respect for the rights of trans and intersex children in Europe", Avrupa Konseyi, s. 29-30.
27. K. Schützmann, L. Brinkmann, M. Schacht ve H. Richter-Appelt (2007), "Psychological distress, self-harming behavior, and suicidal tendencies in adults with disorders of sex development", *Archives of Sexual Behavior*, Cilt: 38, Sayı: 1, s. 16-33.
28. H. Vioria (18/09/2009), Commentary: My life as a "Mighty Hermaphrodite", CNN.com; San Francisco Human Rights Commission (San Francisco İnsan Hakları Komisyonu) (2005) a.g.e., s. 32.
29. P. A. Lee, C. P. Houk, S. F. Ahmed and I. A. Hughes (2006), "Consensus statement on the management of intersex disorders", *Pediatrics*, Cilt: 118, Sayı: 2, s. 488-500; M. Holmes (2011), "The intersex encliridion: Naming and knowledge in the clinic", *Somatechnics* içinde, Cilt: 1, Sayı: 2, s. 87-114; daha yakın tarihte ise CGB kısaltması (ing. DSD) bazı çevrelerde "cinsel gelişim farklılıkları (ing. differences of sex development)" olarak anlaşılmaya başlanmıştır ve bazen de "interseks" yerine kullanılmaktadır.
30. International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems 10th Revision (Sürüm: 2010); Jennie Kermode (13/06/2012), "Debate surrounds intersex inclusion in the DSM V", PinkNews.
31. ICD-11 Beta draft – Joint linearization for mortality and morbidity statistics (son güncelleme: 01.09.2014).
32. WPATH (2011), "Standards of care for the health of transsexual, transgender, and gender-nonconforming people", 7. Sürüm, *International Journal of Transgenderism*, Cilt: 13, s. 165–232 ; OII Australia (29/09/2011), "World Professional Association for Transgender Health (WPATH) pathologizes intersex people in its standards of care", 7. Sürüm.
33. WHO (2006), Constitution of the World Health Organization, 45. baskı, ekler, temel belgeler, Bölüm 1, madde 1
34. State of Victoria Department of Health (Viktorya Eyaleti Sağlık Bakanlığı) (2013), *Decision-making principles for the care of infants, children and adolescents with intersex conditions*, s. 2 ; J. C. Streuli, E. Vayena, Y. Cavicchia-Balmer ve J. Huber (2013), "Shaping parents: Impact of contrasting professional counseling on parents' decision making for children with disorders of sex development", *Journal of Sexual Medicine*, Cilt: 8, Sayı: 3, s. 1953-1960; C. Green eld (8/7/2014), "Should we 'x' intersex children?", *The Atlantic*.
35. E. Schneider (2013), a.g.e., s. 30; P. Sampaio Furtado v.d. (2012), "Gender dysphoria associated with disorders of sex development", *Nature Reviews Urology* 9, s. 620-27.
36. A.g.e., s. 30-31.
37. S. Graham (08/08/2006), "The secret of my sex", *The Independent*.
38. NEK-CNE (2012), a.g.e., s. 10.
39. M. Bennett-Smith (05/15/2013), "Mark and Pam Crawford, parents of intersex child, sue South Carolina for sex assignment surgery", *The Huffington Post*.
40. Bazı Avrupa ülkelerinde yasa, reşit olmayanların 14 yaşına ve hatta reşit olana dek kendi sağlıkları ile ilgili kararlara katılma hakkını kısıtlamakta ve bu şekilde interseks çocuk ve ergenlerin, olgunluklarına bakılarak görecekları tedavilerle ilgili karar süreçlerine katılma haklarını engellemektedir; NEK-CNE (2012), a.g.e.
41. Bonobo3D (2013), Mika Venhola on intersex, <http://youtu.be/riNtxjntqZE>; M. Venhola (2012), "Intersex: Ambiguous genitals or ambiguous medicine?", 12th International Symposium on Law, Genital Autonomy, and Human Rights: Programme and Syllabus of Abstracts.
42. OHCHR, UN Women, UNAIDS, UNDP, UNFPA, UNICEF ve WHO (2014), Eliminating forced, coercive and otherwise involuntary sterilization: An interagency statement.
43. A.g.e., s. 7.
44. A.g.e., s. 14.
45. CESCR (2009), Genel Yorum No. 20: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara ilişkin Ayrımcılık Yasağı (Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel haklar Sözleşmesi, Madde 2, paragraf 2), (E/C.12/GC/20).
46. Dava No. C-13/94, *P - S ve Cornwall County Council* (1996), IRLR 347; Dava No. C-117/01, *K.B. - National Health Service Pensions Agency* (2004), ECR I-541; Dava No. C-423/04, *Sarah Margaret Richards - Secretary of State for Work and Pensions* (2006), ECR I-3585; İstihdam

- ve meslek konularında kadın ve erkeklerin eşit muamele görmesi ve eşit fırsatlarının olması ilkesinin uygulanması hakkında Avrupa Konseyi ve Parlamento'su'nun 2006/54/EC sayılı Direktifi hakkında yorum No. 3., 5 Temmuz 2006, , 26 Temmuz 2006 tarihli Avrupa Birliği Resmi Gazetesinde (*Official Journal of the European Union*, L 204, s. 23-36) yayımlanmıştır; D. Schiek, L. Waddington ve M. Bell (2007), *Cases, materials and text on national, supranational and international non-discrimination law: lus commune casebooks for the common law of Europe*, Oxford: Hart Publishing, s. 79.
47. Morgan Carpenter (2014), "Submission on the ethics of genetic selection against intersex traits"; Robert Sparrow (2013), "Gender eugenics? The ethics of PGD for intersex conditions", *American Journal of Bioethics*, Cilt: 13, Sayı: 10, s. 29-38.
 48. Biyoloji ve Tıp Uygulamaları açısından İnsan Hakları ve İnsanlık Onurunun Korunmasına dair Sözleşme: İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi (ETS Sayı 164); ve sözleşme hakkında açıklayıcı rapor.
 49. AKPM (2011), Karar No. 1829 (2011) "Prenatal sex selection" (Doğum Öncesi Cinsiyet Seçme); İnsan Hakları Komiseri (15 Ocak 2014), "Sex-selective abortions are discriminatory and should be banned" (Cinsiyete bağlı olarak gerçekleştirilen kürtajlar ayrımcıdır ve yasaklanmalıdır); Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi (2002), Kadınların şiddete karşı korunmasına dair Bakanlar Komitesinin Üye Ülkelere Tavsiyesi No. (2002).
 50. Zwischengeschlecht.org (2014), "Intersex genital mutilations: human rights violations of children with variations of sex anatomy": Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS) hakkında İsviçre'nin 2., 3. Ve 4. Periyodik raporlarına ek STÖ raporu; UNHRC (2013), İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Küçük Düşürücü Muamele veya Cezalandırma hakkında Özel Raportör Raporu, A/HRC/22/53; CEDAW (2011), Kosta Rika hakkında Sonuç Gözlemleri, CEDAW/C/CRI/CO/5-6, paragraf 40.
 51. UNHRC (2013), a.g.e.
 52. Bkz. örneğin, *Storck - Almanya*, Başvuru No. 61603/00, 6 Haziran 2005 tarihli karar ve *Glass - Birleşik Krallık*, Başvuru No. 61827/00, 9 Mart 2004 tarihli karar
 53. M. Rupperecht (2013), a.g.e.
 54. Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği açısından uluslararası insan haklarının uygulanmasına ilişkin ilkeler, www.yogyakartaprinciples.org.
 55. *Van Kück - Almanya*, Başvuru No. 35968/97, 12 Haziran 2003 tarihli karar; PACE (2013), a.g.e.
 56. Commonwealth of Australia (Avustralya Federal Devleti) (2013) a.g.e., s. 74.
 57. A.g.e., s. xiii.
 58. OHCHR v.d. (2014), a.g.e.
 59. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi (2015), İsviçre hakkında sonuç gözlemleri, ileri aşama düzeltilmemiş sürüm, 4 Şubat 2015, CRC/C/CHE/CO/2-4, s. 9.
 60. Yogyakarta İlkeleri (2006), a.g.e.
 61. S. Agius ve C. Tobler (2012), *Trans and intersex people: discrimination on the grounds of sex, gender identity and gender expression*, European Network of Legal Experts in the Non-Discrimination Field, Brussels: European Commission; Avrupa Birliği Konseyi (2013), *Guidelines to Promote and Protect the Enjoyment of All Human Rights by Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender and Intersex (LGBTI) Persons* (Lezbiyen, Gey, Trans ve İnterseks (LGBTİ) kişilerin Tüm İnsan Haklarının Sağlanmasını Yaygınlaştırma ve Koruma Konusunda Rehber İlkeler)
 62. AKPM (2013), a.g.e.; İnsan Hakları Komiseri (9 Mayıs 2014) a.g.e.; Eric Schneider (2013 tarihli; yayımlanma tarihi 2014), a.g.e.
 63. Human rights, sexual orientation, and gender identity and expression (2013), AG/RES. 2807 (XLIII-O/13).
 64. OHCHR (30/05/2014), BM İnsan Hakları Yüksel Komiseri Navi Pillay tarafından ILGA "Yılın LGBTİ Dostu" ödülünün verilmesi ve 2014 Devlet Destekli Homofobi Raporu ve Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Cinsel Yönelim Paneli sunumları üzerine yaptığı açıklama.
 65. UNHRC (2013), a.g.e.; OHCHR v.d. (2014), a.g.e.; UNHCR (2011), "Working with lesbian, gay, bisexual, transgender and intersex persons in forced displacement" (Zorla yerinden edilmiş lezbiyen, gey, trans ve interseks kişiler ile birlikte çalışmak).
 66. NEK-CNE (2012), a.g.e., s. 5.
 67. D. C. Ghattas (2013), a.g.e., s. 24; NEK-CNE (2012), a.g.e., s. 5.

68. D. C. Ghattas (2013), a.g.e., s. 24.
69. A.g.e., s. 25 ve 31-32; Belçika Medeni Kanunu, Madde 55, 56 ve 57; Fransa Adalet Bakanlığı (2011), *Circulaire Relative aux Règles Particulières à Divers Actes de l'État Civil Relatifs à la Naissance et à la Filiation* (Instruction about particular rules for various acts of civil status concerning birth and liation); FRA'nın "Cinsel Yönelim, cinsiyet kimliği ve interseksüellik temelinde ayrımcılık, transfobi ve homofobi raporu – 2015 Güncellemesi – karşılaştırmalı hukuki analiz" "Report on homophobia, transphobia and discrimination on grounds of sexual orientation, gender identity and intersexuality" için FRANET tarafından hazırlanan Finlandiya ve Portekiz üzerine tematik hukuk incelemeleri (Portekiz hakkında bilgi Instituto dos Registos e Notariado (Tescil ve Noterlik Enstitüsü) tarafından verilmiştir).
70. *Verordnung zur Ausführung des Personenstandsgesetzes* (Medeni Durum Kanununun uygulanması üzerine yönetmelik) (Personenstandsverordnung - PStV); *Gesetz zur Änderung Personenstandsrechtlicher Vorschriften* (Medeni Durum Kanununda değişiklik yapan kanun) (Personenstandsrechts-Änderungsgesetz - PStRÄndG); D. C. Ghattas (2013), a.g.e., s. 35-36; German Federal Anti-Discrimination Agency (FADA) (2013), Basın Açıklaması: "European roundtable on the civil status law of trans* and intersex people".
71. *Landgericht München I 16. Zivilkammer* (Münih Bölge Mahkemesi, Hukuk Bölümü), 16 T 19449/02, 30.06.2003.
72. FRA'nın "Cinsel Yönelim, cinsiyet kimliği ve interseksüellik temelinde ayrımcılık, transfobi ve homofobi raporu – 2015 Güncellemesi – karşılaştırmalı hukuki analiz" "Report on homophobia, transphobia and discrimination on grounds of sexual orientation, gender identity and intersexuality" için FRANET tarafından hazırlanan Hollanda üzerine tematik hukuk incelemesi; Gerechtshof Arnhem (Arnhem Temyiz Mahkemesi) (2005), *Dosya No. ECLI:NL:GHARN:2005:AU7290*, 15.11.2005; *Hoge Raad* (Hollanda Yüksek Mahkemesi) (2007), *Dosya No. ECLI:NL:HR:2007:AZ5686*, 30.03.2007.
73. NEK-CNE (2012), a.g.e.
74. A.g.e., s. 14-15; Rastlantı eseri bu ilke halihazırda 1794 tarihli Prusya Genel Kanunlarında yer alıyordu ve 19. Yüzyıl sonlarına kadar bazı Almanca konuşulan ülkelerde yürürlükte kalmıştı; German Ethics Council (Alman Etik Konseyi) (2012), s. 108-112.
75. International Intersex Forum (2013) a.g.e.
76. *Ley 26.743 Establécese el Derecho a la Identidad de Género de las Personas* (Kişinin Cinsiyet Kimliği Hakkında Dair Kanun No. 26.743); GATE (2012), Arjantin Senatosu tarafından 8 Mayıs 2012'de onaylanmış haliyle Arjantin cinsiyet kimliği kanununun İngilizce çevirisi.
77. *Lov om Ændring af Lov om Det Centrale Personregister* (Vatandaşlık Kayıt Sistemi Yasasında değişiklik yapan kanun).
78. Malta kanunları Bölüm 540 – Cinsiyet Kimliği, Cinsiyet İfadesi ve Cinsiyet Özellikleri Yasası.
79. ICAO (2006), *Machine Readable Travel Documents*, 6. basım, Kısım 1, Bölüm IV, s. 11.
80. Bkz. www.passports.gov.au/web/sexgenderapplicants.aspx; Australian Government (Avustralya Hükümeti) (2013), *Guidelines on the recognition of sex and gender*.
81. *Sunil Babu Pant – Nepal Hükümeti*, Karar No. 917/ 2064 BS (2007 AD); Immigration and Refugee Board of Canada (2012) *Nepal: treatment of sexual minorities, including legislation, state protection, and support services*, NPL103943.E.
82. Open Society Foundations (2014), *License to be yourself: laws and advocacy for legal gender recognition of trans people*, s. 23.
83. FRA'nın "Cinsel Yönelim, cinsiyet kimliği ve interseksüellik temelinde ayrımcılık, transfobi ve homofobi raporu – 2015 Güncellemesi – karşılaştırmalı hukuki analiz" "Report on homophobia, transphobia and discrimination on grounds of sexual orientation, gender identity and intersexuality" için FRANET tarafından hazırlanan farklı ülkeler üzerine tematik hukuk incelemelerinde 'cinsiyet', 'genetik özellikler', 'kişisel kimlik' ve benzeri kategoriler temelinde ya da 'diğer temeller' kapsamındaki durumlar ile ilgili anayasa ya da eşit muamele hükümlerinin halihazırda interseks kişileri kapsadığı düşünülebilir ancak interseks kişilere dair içtihadın gelişmemiş olması nedeniyle bu olasılık sıranmamıştır ve dolayısıyla tartışmaya açıktır.; Dan Ghattas (2013), a.g.e., s. 26; Gina Wilson (2013), *Equal rights for intersex people: Testimony of an intersex person*, *The Equal Rights Review*, Cilt: 10, s. 135.
84. E. Schneider (2013), a.g.e., s. 32; A. Tamar-Mattis (2013), "Report to the Inter-American

- Commission on Human Rights: Medical treatment of people with intersex conditions as a human rights violation"; Australian Human Rights Commission (Avustralya İnsan Hakları Komisyonu) (2013), Sexual orientation, gender identity and intersex status discrimination: Information sheet; AIS Group Australia Inc. (2010), Intersex Community Submission – LGBTI Discrimination, s. 5.
85. IOC (2012), IOC Regulations on female hyperandrogenism: Games of the XXX Olympiad in London, 2012; FIFA (2011), Regulations: FIFA gender verification; H. Viloria ve M. J. Martínez-Patino (2012), "Re-examining rationales of 'fairness': an athlete and insider's perspective on the new policies on hyperandrogenism in elite female athletes", *The American Journal of Bioethics*, Cilt: 12, Sayı: 7, s. 17-33 ; R. Jordan-Young, P. Sönksen ve K. Karkazis (2014), "Sex, health and athletes", *British Medical Journal* 2014, 348:g2926.
86. 2005 tarihli Adli Konular Kanunu, Kanun No. 22, Güney Afrika Cumhuriyeti, Resmi Gazete No. 28391, 11 Ocak 2006; *Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz* (Genel Eşit Muamele Yasası) 14 Ağustos 2006 (BGBl. I S. 1897); FADA (2010), Guide to the General Equal Treatment Act: Explanations and Examples, s. 16; FRA'nın "Cinsel Yönelim, cinsiyet kimliği ve interseksüellik temelinde ayrımcılık, transfobi ve homofobi raporu – 2015 Güncellemesi – karşılaştırmalı hukuki analiz "Report on homophobia, transphobia and discrimination on grounds of sexual orientation, gender identity and intersexuality" için FRANET tarafından hazırlanan Almanya tematik hukuk incelemesinde belirtildiği üzere: "Genel Eşit Muamele Yasası (Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz) açık biçimde interseks kişilerden bahsetmektedir. Açıklayıcı notta interseksüellik cinsiyet kimliği temelinde ayrımcılık başlığı altında ele alınmakla beraber, günümüzde hâkim görüş bunun 'cinsiyet özelliği' başlığı altında ele alınmasıdır."; bkz. Bundestag (Alman Federal Parlamentosu), BT-Drs. 16/1780, 8 Haziran 2006, s. 31; German Ethics Council (Alman Etik Konseyi) (2012), a.g.e., s. 133; FRANET tarafından hazırlanan Avusturya tematik hukuk incelemesi; *Gleichbehandlungsanwaltschaft Österreich* (Avusturya Eşit Muamele Kamu Denetçisi) (2013), *Gleichbehandlung für Transgender Personen und Intersexuelle Menschen* (Trans ve İnterseks Bireyler için Eşitlik).
87. *Laki miesten ja naisten välisestä tasa-arvosta* (Finlandiya Cinsiyet Eşitliği Kanunu); *Tasa-arvoaltuutetun toimisto* (Cinsiyet Eşitliği Kamu Denetçiliği) (2012), *Selvitys sukupuolivähemmistöjen asemasta* (Cinsiyet azınlıklarının durumu hakkında rapor); *Offences (Aggravation by prejudice), Act 2009* (İskoç Ceza Yasası no. 2009 – ön yargı nedeniyle ağırlaştırılmış ceza), (asp 8).
88. *Ley 14/2012, de 28 de junio, de no discriminación por motivos de identidad de género y de reconocimiento de los derechos de las personas transexuales* (28 Haziran tarihli Yasa No. 14/2012, cinsiyet kimliği temelinde ayrımcılık yasağı ve trans kişilerin haklarının tanınması); FRA'nın "Cinsel Yönelim, cinsiyet kimliği ve interseksüellik temelinde ayrımcılık, transfobi ve homofobi raporu – 2015 Güncellemesi – karşılaştırmalı hukuki analiz "Report on homophobia, transphobia and discrimination on grounds of sexual orientation, gender identity and intersexuality" için FRANET tarafından hazırlanan İspanya tematik hukuk incelemesi.
89. *2013 sayılı Kanunda Cinsel Ayrımcılık Hakkında Yasa Değişikliği (Sex Discrimination Amendment (Sexual Orientation, Gender Identity and Intersex Status))*, Kanun No. 98, 2013.
90. Malta kanunları Bölüm 540.
91. Aşağı Saksonya ve Kuzey Ren-Vestfalya – Intersexuelle Menschen e.V. tarafından yürütülen öz yardım ve akran danışmanlığı çalışmaları ile Berlin – TransInterQueer e.V. tarafından yürütülen güçlendirme ve ayrımcılık yasağı çalışmaları; FRA'nın "Cinsel Yönelim, cinsiyet kimliği ve interseksüellik temelinde ayrımcılık, transfobi ve homofobi raporu – 2015 Güncellemesi – karşılaştırmalı hukuki analiz "Report on homophobia, transphobia and discrimination on grounds of sexual orientation, gender identity and intersexuality" için FRANET tarafından hazırlanan Avusturya tematik hukuk incelemesi; Werberat (Avusturya İlan Konseyi) (tarihsiz), *Spezielle Verhaltensregeln* (Özel Çalışma Kuralları); *Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Kultur* (Federal Eğitim, Sanat ve Kültür Bakanlığı) (2012), *Ganz Schön Intim* (Çok özel).
92. Victoria Department of Education and Early Childhood Development (Viktorya Eyaleti Eğitim ve Erken Çocuk Gelişimi Bakanlığı) (tarihsiz), "Gender identity (students with a transgender or intersex status)"; Maltese Ministry of Education and Employment (Malta

- Eğitim Bakanlığı) (2015'te yayımlanması planlanıyor), "Trans, Gender Variant and Intersex Students Policy".
93. OII Australia (2014), Making your service intersex friendly.
 94. Bkz. 37e *Festival de Cinéma Douarnenez* (37. Douarnenez Sinema Festivali) (2014), *Dissidence Trans Intersexes* (Trans ve interseks anlaşmazlığı).
 95. Kolombiya Anayasa Mahkemesi, Karar No. SU-337/99, 12.05.1999 ve Karar No. T-551/99, 02.08.1999; ICJ (2011), *Sexual orientation, gender identity and justice: A comparative law casebook*, s. 139; Julie A. Greenberg ve Cheryl Chase (1999), Background of Colombia decisions.
 96. Kolombiya Anayasa Mahkemesi, Karar No. T-912/08, 18.12.2008 ; bkz. dipnot no. 95, ICJ (2011) s. 151.
 97. Kendi kişisel tanıklığı için bkz. Bölüm 2.1; *Kölner Landgericht* (Köln Bölge Mahkemesi), 25-O, 179/07, 6 Şubat 2008.
 98. *Filipinler Cumhuriyeti - Jennifer B. Cagandahan*, Filipinler Yüksek Mahkemesi, İkinci daire, G.R. Sayı 166676, 12.09.2008; *Richard Muasya v. Başsavcı ve diğerleri*, Kenya Yüksek Mahkemesi, Dilekçe no. 705/ 2007, 02.12.2010; *Baby "A" (Annesi E. A. üzerinden davacı) ve diğerleri - Başsavcı ve diğer kişi*, Kenya Yüksek Mahkemesi, Dilekçe No. 266/ 2013, 05 Aralık 2014.
 99. Sırasıyla Kısım 5.2 ve 4.1'de yer almaktadır.
 100. EQUINET (2013), Equality bodies promoting equality and non-discrimination for LGBTI people – An Equinet Perspective; FRA'nın "Cinsel Yönelim, cinsiyet kimliği ve interseksüellik temelinde ayrımcılık, transfobi ve homofobi raporu – 2015 Güncellemesi – karşılaştırmalı hukuki analiz "Report on homophobia, transphobia and discrimination on grounds of sexual orientation, gender identity and intersexuality" için FRANET tarafından hazırlanan Hollanda tematik hukuk incelemesinde interseks bir kadının şikâyetinin Hollanda İnsan Hakları Enstitüsü'ne ulaştığı ve dosya üzerinde halen çalışıldığı belirtilmektedir. Dosya hâlihazırda transseksüeller için sigorta kapsamında olan epilasyon giderlerinin kendisini kadın olarak tanıtmaya rağmen karşılanmaması üzerindedir; FRANET'in Avusturya üzerine tematik hukuk incelemesinde interseks ve trans örgütleri ile ağ çalışmalarının 2010 yılında başladığı ve halen devam etmekte olduğu belirtilmektedir.
 101. EQUINET (2013), a.g.e.
 102. Irish Ombudsman for Children (İrlanda Çocuklar için Kamu Denetçisi) (2013), Advice of the Ombudsman for Children on the general scheme of the Gender Recognition Bill 2013, s. 3.
 103. NEK-CNE (2012), a.g.e., s. 18.
 104. German Ethics Council (2012), a.g.e., s. 115-116.
 105. International Intersex Forum (2013), a.g.e.
 106. Örneğin, Danimarka Eğitim, Kültür ve Bilim Bakanlığı interseks kişilerin sosyal durumu hakkında daha fazla bilgi edinmek için bir araştırma yapılmasını istemiştir: Jantine Van Lisdonk (2014), *Living with intersex/DSD: An exploratory study of the social situation of persons with intersex/DSD*.

Günümüze dek Avrupa toplumları interseks kişilerin gerçekliğinden büyük ölçüde habersiz kalmıştır. İnsanlığın kadın ve erkek olarak iki kategoride sınıflandırılması hâlâ her yerde görülmekte ve dünyayı anlama ile düzenleme biçimlerimizi temellendirmektedir. Bu iki kategoriye kesin biçimde uymayan bireyler insan hakları ihlallerine maruz bırakılmaktadır. Bunlar arasında özellikle interseks kişiler zor durumdadır.

Varsayılan cinsiyet ikiliği ve buna karşılık gelen tıbbi normlar, kendilerine yeterince danışılmamasına ya da bilgilendirilmemelerine rağmen interseks kişilerin rutin tıbbi ve cerrahi müdahalelerle karşı karşıya bırakılmasına neden olmaktadır. Interseks kişilerin bedenleri etrafında yaratılan gizlilik ve utanç fikri, bu tür uygulamaların artmasına izin vermiş ve tehdit altındaki insan hakları sorunlarının çoğunlukla ele alınmamasına neden olmuştur.

Bu tematik rapor, interseks kişilerin durumunun etik açıdan ve insan hakları açısından anlaşılması ve ele alınması için hâlihazırda atılmış adımların izini sürmektedir. Hükümetleri, interseks kişilerin tamamen özgür ve aydınlatılmış onamlarına dayalı olmayan, tıbben gereksiz "normalleştirici" tedavilere son vermeye davet etmektedir. Aynı zamanda, ayrımcılığa karşı koruma, cinsiyetin resmi belgelerde yeterli biçimde tanınması ve adalete erişim konusunda geleceğe dönük çıkış yollarını ortaya koymaktadır.

www.commissioner.coe.int

Norwegian Embassy

www.coe.int

Avrupa Konseyi, Avrupa kıtasının önde gelen insan hakları örgütüdür. 28' Avrupa Birliği üyesi olan 47 üye devletten oluşmaktadır. Tüm Avrupa Konseyi üye devletleri, insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü koruma amacıyla tasarlanmış olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraftır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi üye devletlerde Sözleşme'nin uygulanmasını denetler.

COMMISSIONER
FOR HUMAN RIGHTS

COMMISSAIRE AUX
DROITS DE L'HOMME

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

TUR